

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Δ.Π.Μ.Σ. «ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ» - Α' ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

ΤΟ ΤΖΑΜΙ ΤΗΣ ΑΝΩ ΠΟΛΗΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΜΕΤΑΞΑΣ-ΜΑΡΙΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΕΙΡΗΝΗ ΕΦΕΣΙΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2015

Η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας συγχρηματοδοτήθηκε μέσω του Έργου «Υποτροφίες ΙΚΥ» από πόρους του ΕΠ «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) του ΕΣΠΑ, 2007 - 2013

Περιεχόμενα

1.0 Εισαγωγικά

- 1.1 Πρόλογος – ευχαριστίες.....2
- 1.2 Αντικείμενο της εργασίας.....3
- 1.3 Αρχές – μέθοδοι αποτύπωσης.....4
- 1.4 Σημείωμα για τις σχεδιάσεις.....5

2.0 Αντικείμενο

- 2.1 Θέση, περιβάλλον και γενικά ιστορικά.....6
- 2.2 Συνοπτική περιγραφή.....7
- 2.3 Ιστορικά στοιχεία του μνημείου.....9

3.0 Υπάρχουσα κατάσταση – περιγραφή

- 3.1 Οικοδομικές φάσεις.....11
- 3.2 Τυπολογική – μορφολογική ανάλυση.....12
- 3.3 Αναλυτική περιγραφή κατά χώρο.....14
- 3.4 Τρόπος κατασκευής (αναλυτικά).....22
 - θεμελίωση.....22
 - τοίχοι.....23
 - θόλοι.....24
 - δάπεδα.....25
 - στέγη.....26
 - σκάλες.....27
 - ξυλόπηκτοι τοίχοι.....28
 - κονιάματα.....28
 - επιχρίσματα.....29
 - ανοίγματα.....29
 - κουφώματα.....33
 - εξοπλισμός.....34
 - περιβάλλον χώρος.....34

4.0	Υπάρχουσα κατάσταση – παθολογία – διάγνωση	
4.1	Γενική περιγραφή – διατύπωση σεναρίου.....	35
4.2	Περιγραφή της κατάστασης αναλυτικά.....	37
4.3	Κατάταξη και αξιολόγηση προβλημάτων.....	40
5.0	Πρόταση στερέωσης και αποκατάστασης	
5.1	Στόχοι και αρχές.....	42
5.2	Πρόταση επανάχρησης.....	43
5.3	Τεχνική περιγραφή.....	45
6.0	Βιβλιογραφία	50
	Περίληψη.....	51
	Summary.....	53
	Παράρτημα φωτογραφικής τεκμηρίωσης.....	58

1.0 Εισαγωγικά

1.1 Πρόλογος – ευχαριστίες

Το παρόν τεύχος συστάθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας ακ. έτους 2014-2015 του Δ.Π.Μ.Σ. Προστασία Μνημείων – Α' Κατεύθυνση του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, που πραγματοποιήθηκε στην Κυπαρισσία της Μεσσηνίας, και αφορά το συγκρότημα του τζαμιού της Άνω Πόλης της Κυπαρισσίας, γνωστό και ως «οικία Κάμπρα».

Αποτελεί το αποτέλεσμα ατομικής προσπάθειας μελέτης, έρευνας και κατανόησης του μνημείου και των προβλημάτων του, τόσο κατά τη διάρκεια της επιτόπου επίσκεψης όσο και στη συνέχεια, ερμηνεύοντας τα αποτελέσματα της αποτύπωσης και προχωρώντας στις αποφάσεις στερέωσης.

Ευχαριστίες εκφράζονται στην επιβλέπουσα καθηγήτρια Ειρήνη Εφesiού και την σύμβουλο καθηγήτρια Ελευθερία Τσακανίκα, για την υπομονή, τις παρατηρήσεις και τις γνώσεις που διέθεσαν στην πραγματοποίηση αυτής της διπλωματικής εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται στην καθηγήτρια Ελένη Μαϊστρου, τον καθηγητή Δημήτρη Καρύδη, την αρχαιολόγο Παρή Καλαμαρά, και τον ιστορικό – οθωμανολόγο Γιώργο Λιακόπουλο, για τις παρατηρήσεις και τις σκέψεις που πρόθυμα μοιράστηκαν μαζί μου, και που διεύρυναν το πεδίο της έρευνας.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την αρχιτέκτονα Κατερίνα Μανούσου – Ντέλλα και την Τζίμα Ιμιρζιάδη, τον μαστρο-Μήτσο Ντουβίτσα, για την παροχή υλικού και γνώσεων σχετικών με το προς μελέτη μνημείο.

Επίσης, τον αρχιτέκτονα Άγγελο Πετρακόπουλο για την παροχή υλικού και πληροφοριών για το ιστορικό των παλιότερων επεμβάσεων του μνημείου.

Θα ήταν βεβαίως παράλειψη να μην ευχαριστήσω τους εγκάρδιους Κυπαρισσιώτες της Άνω Πόλης, η φιλοξενία των οποίων συνέβαλε ουσιαστικά στην απρόσκοπτη διεκπεραίωση της εργασίας στο πεδίο.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την πάντα πρόθυμη Μαρία Μπαλοδήμου για τη συμπαράσταση στις δύσκολες στιγμές της εργασίας, για την υποστήριξη σε διοικητικά και γραφειοκρατικά θέματα, και βεβαίως για το δανεισμό οργάνων μέτρησης δίχως τα οποία θα ήταν αδύνατη η αποτύπωση ενός τόσο απαιτητικού μνημείου.

1.2 Αντικείμενο της εργασίας

Το αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας είναι η αποτύπωση και πρόταση στερέωσης του συγκροτήματος του τζαμιού της Άνω Πόλης της Κυπαρισσίας, μέσα από την προοπτική της επανάχρησης. Ο μεταπτυχιακός φοιτητής καλείται επιτόπου και σε εύλογο χρονικό διάστημα να συγκεντρώσει τις πληροφορίες και τα τεκμήρια που θα επιτρέψουν την ανάγνωση του μνημείου, των κατασκευαστικών του φάσεων, του τρόπου δόμησης του φέροντα οργανισμού, όπως και την κατανόηση του τρόπου κατασκευής αλλά και την καταγραφή των οικοδομικών του λεπτομερειών. Τα στοιχεία που προκύπτουν από την εργασία αυτή στο πεδίο οδηγούν στην κατά το δυνατόν ακριβέστερη γραφική αναπαράσταση.

Σε τελικό στάδιο τα καθολικά συμπεράσματα των προηγούμενων διαδικασιών, βάσει μιας προοπτικής εγκατάστασης στο μνημείο μιας σύγχρονης χρήσης συμβατής με την ιδιαιτερότητα και την αξία του, θα οδηγήσουν στις απαιτούμενες, μικρής ή μεγάλης κλίμακας, στερεωτικές επεμβάσεις.

1.3 Αρχές – μέθοδοι αποτύπωσης

Η αποτύπωση, που είναι και η ουσιαστική αρχή και της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αποσκοπούσε εξ αρχής στη συγκέντρωση του απαιτούμενου υλικού που θα επέτρεπε, εκτός από την γραφική αναπαράσταση της υπάρχουσας κατάστασης του μνημείου, στην ενίσχυση του μνημείου, την αποκατάσταση των βλαβών και την επαναχρησιμοποίησή του.

Με αυτά τα κριτήρια, πραγματοποιήθηκε λεπτομερής καταγραφή της γεωμετρίας του συγκροτήματος του τζαμιού και των επιμέρους μερών του, ανάλυση και κατανόηση της οθωμανικής και «παραδοσιακής» κατασκευαστικής του λογικής, αλλά και των βλαβών και αστοχιών που προέκυψαν στο πέρασμα του χρόνου.

Στη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία ακολουθήθηκε η λεγόμενη συμβατική ή «παραδοσιακή» μέθοδος, η οποία επαρκεί για κτίρια και συγκροτήματα μικρής έως μεσαίας κλίμακας, όπως το συγκεκριμένο.

Αρχικά πραγματοποιήθηκε η επιτόπου γνωριμία με το αντικείμενο μελέτης, μέσω σκαριφημάτων, σκίτσων και φωτογραφιών, και ακολούθησε η αρίθμηση και απόδοση των χώρων σε σκαριφήματα υπό κλίμακα. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε σειρά μετρήσεων με παραδοσιακά μέσα και όργανα μέτρησης (μέτρο, κορδέλα, νήμα της στάθμης, χωροβάτης, σταδία). Οι χώροι αριθμήθηκαν και αποδόθηκαν σε σκαριφήματα υπό κλίμακα.

Εσωτερικά λήφθηκαν ποικίλες μετρήσεις από προκαθορισμένα σημεία, με πολλαπλό συσχετισμό μεταξύ τους, τόσο των επιμέρους στοιχείων όσο και μεταξύ των χώρων, μέσω της μεθόδου του τριγωνισμού. Ορίστηκαν εσωτερικά και εξωτερικά επίπεδα, με αλφαδολάστιχο και χωροβάτη, στο ισόγειο και τον όροφο του συγκροτήματος, που συσχετίστηκαν μεταξύ τους μέσω των κενών

των σκαλών, και των παραθύρων. Τα επίπεδα ορίστηκαν με πολλαπλά αριθμημένα σημεία ανά επίπεδο, σημειωμένα με μαρκαδόρο πάνω στο κτίριο, λόγω της αδυναμίας εκτεταμένης χρήσης καρφιών για τοποθέτηση νημάτων.

Στη συνέχεια έγινε χωροστάθμιση με χωροβάτη των σταθμών των ορόφων, που συσχετίστηκαν με τα επίπεδα οριζοντίωσης. Με σταδία και τηλεσκοπικό μέτρο προσδιορίστηκαν τα ύψη και οι δυσπρόσιτες κορυφές του συγκροτήματος. Με τη συνδυαστική χρήση του χωροβάτη και της σταδίας προσδιορίστηκαν οι στάθμες του εδάφους περιμετρικά του κτιρίου.

Οι παραπάνω διαδικασίες συνοδεύονταν σε κάθε στάδιο από εκτεταμένη φωτογραφική τεκμηρίωση (ορθοφωτογραφήσεις κατά το δυνατόν, οικοδομικές λεπτομέρειες, φωτογραφήσεις με παρεμβαλλόμενο στοιχείο συγκριτικής κλίμακας).

Κατά τη διάρκεια των αποτυπώσεων δεν πραγματοποιήθηκαν δραστικές επεμβάσεις στο κτίριο, πέραν της τοποθέτησης σε αρμούς ή μαλακό λίθο, περιορισμένου αριθμού καρφιών για τη στήριξη νημάτων, και της απομάρυνσης δείγματος κονιάματος για την αποσαφήνιση, σημειακά, του τρόπου δομής της τοιχοποιίας. Συνεπώς οι επεμβάσεις εμπίπτουν στην κατηγορία των μη καταστρεπτικών μεθόδων διερεύνησης.

1.4 Σημείωμα για τις σχεδιάσεις

Η ακρίβεια της γραφικής αναπαράστασης του συγκροτήματος βασίστηκε σε σκαριφήματα με ηλεκτρονικά σχεδιαστικά προγράμματα τύπου Cad, πάνω στα οποία έγινε στη συνέχεια επεξεργασία με το χέρι. Λεπτομέρειες και λοιπά σκίτσα σχεδιασμένα στο χέρι συνοδεύουν ερμηνευτικά την παρουσίαση.

2.0 Αντικείμενο

2.1 Θέση, περιβάλλον και γενικά ιστορικά

Το συγκρότημα του τζαμιού της Άνω Πόλης της Κυπαρισσίας, γνωστό και ως οικία Κάμπρα, τοποθετείται στην πλατεία Πλατάνου της Άνω Πόλης, απέναντι από τη σημερινή είσοδο του Κάστρου.

Η Κυπαρισσία βρίσκεται στην δυτική Μεσσηνία, στο νότιο άκρο του Κυπαρισσιακού κόλπου, ανάμεσα στους πρόποδες του όρους Ψυχρό ή Αιγάλεω και της θάλασσας. Χωρίζεται σε δυο διακριτά τμήματα: τη σύγχρονη νέα πόλη, χτισμένη στην πεδιάδα, και την ιστορική Άνω Πόλη, χτισμένη αμφιθεατρικά σ' ένα λόφο στους πρόποδες του βουνού.

Η Δημοτική Κοινότητα Κυπαρισσίας αποτελεί μια από τις 10 Κοινότητες που συνθέτουν την Δημοτική Ενότητα Κυπαρισσίας. Η τελευταία υπάγεται στον Δήμο Τριφυλίας, με έδρα την Κυπαρισσία, της Περιφερειακής Ενότητας Μεσσηνίας. Συγκροτεί επομένως το κέντρο της Τριφυλίας, παρά το σχετικά μικρό της μέγεθος. Η νέα, κάτω πόλη συγκεντρώνει τις αστικές κεντρικές λειτουργίες, ενώ η άνω πόλη είναι κυρίως περιοχή κατοικίας, και δημοφιλής τουριστικός προορισμός τους θερινούς μήνες.

Πριν τη μεταφορά των κεντρικών αστικών λειτουργιών στην κάτω πόλη, που άρχισε από τις αρχές του 20ού αιώνα και επιταχύνθηκε ραγδαία μετά τη δεκαετία του '50, η Άνω Πόλη αποτελούσε για αιώνες το κύριο αστικό κέντρο της Τριφυλίας. Βρίσκεται στη σημερινή της θέση τουλάχιστον από τα βυζαντινά χρόνια, και αναπτύχθηκε με πυρήνα το κάστρο, και κατά μήκος ενός γραμμικού κύριου άξονα, τη σημερινή οδό Ελένης Χαμέρη.

Η πλατεία του Πλατάνου βρίσκεται στην είσοδο του κάστρου, λίγα μέτρα από την μεσαιωνική είσοδο της πόλης, και συγκροτούσε το κέντρο της φραγκικής και οθωμανικής Κυπαρισσίας. Πάνω στην

πλατεία ή κοντά σε αυτήν συγκεντρώνονται πολλά από τα τεκμήρια που συγκροτούν τον ιδιαίτερο ιστορικό χαρακτήρα της Κυπαρισσίας, δηλαδή το κάστρο, το ίδιο το τζαμί, τα οθωμανικά κτίρια έξω από το κάστρο και οι οθωμανικές κρήνες απέναντι από το τζαμί. Η οικία σε επαφή με το συγκρότημα προς ανατολάς, η λεγόμενη οικία Παλαμά, υπήρξε το επαρχείο της πόλης. Κοντά στην πλατεία βρίσκονται προς νότον τα ερείπια ενός οθωμανικού θρησκευτικού κτιρίου, πιθανόν ιεροδιδασκαλείου ή τεκέ, ενώ προς ΝΔ βρίσκεται ερειπωμένο ένα μικρού μεγέθους οθωμανικό λουτρό.

Η πλατεία αποτελούσε αγορά ήδη από την οθωμανική εποχή, ενώ σε νεότερα χρόνια, τον 19^ο αιώνα και αρχές του 20^{ού}, διατήρησε τον εμπορικό χαρακτήρα της με υπαίθρια αγορά αγροτικών προϊόντων. Ο χώρος υπήρξε πυκνοχτισμένος στο παρελθόν, όπως φαίνεται σε φωτογραφίες του 1930, ενώ σήμερα σώζεται στα όρια της πλατείας το μοναδικό καλντερίμι στην οδό Ελένης Χαμέρη. Στην περιοχή υπάρχουν και αξιόλογα κτίσματα νεότερων εποχών.

2.2 Συνοπτική περιγραφή

Το συγκρότημα ανήκει στο οικοδομικό τετράγωνο που εφάπτεται στην οδό Ελένης Χαμέρη και την πλατεία Πλατάνου. Αποτελείται από τον αρχικό πυρήνα του τζαμιού, στο οποίο έχει προσκολληθεί μια οικία. Προς ανατολάς είναι προσκολλημένο το επαρχείο, η λεγόμενη «οικία Παλαμά», ενώ προς νότον είναι προσκολλημένη η νεότερη οικία Κανελλοπούλου. Το τζαμί είναι μάλλον μικρού μεγέθους και αποτελείται από μια υπερυψωμένη προς το δρόμο αίθουσα προσευχής, που άλλοτε στεγαζόταν με τρούλο, ο οποίος δε σώζεται. Η μετάβαση από το τετράγωνο στη στεφάνη του τρούλου γίνεται μέσω τεσσάρων γωνιακών οξυκόρυφων ημιγωνίων, των οποίων τα τόξα είναι χτισμένα από λαξευτό πωρόλιθο. Ο ΒΔ τοίχος της αίθουσας προσευχής διατηρεί ίχνη προστώου, το οποίο

επίσης δε σώζεται. Κάτω από το επίπεδο του προστώου υπάρχουν μονόχωροι καμαροσκεπείς χώροι, που αρχικά ήταν καταστήματα. Στον βόρειο τέτοιο χώρο υπάρχει κλίμακα ανόδου στο προστώο, κατασκευασμένη σε δεύτερη φάση.

Η αρχική χάραξη των δύο νότιων καταστημάτων ακολουθούσε λοξή γωνία σε σχέση με το σημερινό δρόμο. Σε νεότερη εποχή, τα καταστήματα ευθυγραμμίστηκαν με τον τοίχο του προστώου μέσω χτιστής προέκτασης που ορθογώνισε την κάτοψή τους.

Η κατοικία είναι διόροφη, με το ισόγειο να αποτελείται από τους δύο προς ΝΔ καμαροσκέπαστους χώρους, και τον όροφο ανεξάρτητο, πάνω από αυτούς. Ένας τοίχος συνεχίζει στον όροφο τον ΝΔ τοίχο του τζαμιού, ως τη ρυμοτομική γραμμή. Η κατοικία είναι προσκολλημένη στον τοίχο αυτόν και στο τζαμί, και ενσωματώνει τα παράθυρα της αίθουσας προσευχής ως εσωτερικές πόρτες. Στην αίθουσα προσευχής υπάρχουν ίχνη γκρεμισμένου σήμερα παράσπιτου, βοηθητικού της κατοικίας. Η κατοικία επεκτείνεται προς ΝΑ των καμαροσκέπαστων χώρων, με διόροφο όγκο με ανεξάρτητο ισόγειο και όροφο, η πρόσβαση στον οποίο γίνεται μέσω μιας χτιστής σκάλας. Ο όροφος της κατοικίας δεν ακολουθεί τη διαρρύθμιση του ισογείου, καθώς ένας ορθογώνιος όγκος προσαρμόζεται πάνω σ' έναν παράγωνο.

Ο πυρήνας λοιπόν του συγκροτήματος είναι το τζαμί με τα καταστήματα στο ισόγειο. Σε νεότερη εποχή, όταν προσκολλήθηκε η κατοικία, η χρήση της επεκτάθηκε και στο τζαμί, με τους ισόγειους χώρους να είναι κατώγια για τα ζώα, ενώ η κατοικία αναπτύσσονταν στον όροφο. Η αίθουσα προσευχής είχε μετατραπεί σε εσωτερική αυλή, και το προστώο σε βεράντα εισόδου της οικίας. Μετά τη δεκαετία του '50 προστέθηκε το παράσπιτο στην αίθουσα προσευχής, και έκλεισε ο χώρος της εξωτερικής σκάλας.

2.3 Ιστορικά στοιχεία του μνημείου

Ο Εβλιγιά Τσελεμπή, που επισκέπτεται την Κυπαρισσία το 1668, αναφέρει στη διήγησή του ότι «το τζαμί του σουλτάνου Σουλεϊμάν βρίσκεται στη μεσαία πύλη»¹ [ενν. του κάστρου]. Αναφέρει επίσης ότι είναι διακοσμημένο «με τον παλιό τρόπο»². Λίγα χρόνια μετά, στη δεύτερη ενετοκρατία, εμφανίζονται δυο απόψεις της Κυπαρισσίας, που δείχνουν έξω από το κάστρο, σε αντίστοιχη απόσταση, το κτίριο ενός τζαμιού με μιναρέ³. Από την περιγραφή της τοποθεσίας κατά τον Εβλιγιά και την θέση του τζαμιού των εικόνων, μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε ότι το τζαμί που απεικονίζεται είναι το ίδιο με αυτό που περιγράφει ο Τσελεμπή, και το ίδιο με αυτό που σώζεται σήμερα.

Ο χάρτης του Βενετού διοικητή Grimani δείχνει περίπου στη θέση του τζαμιού ένα σημαντικό κτίριο που χαρακτηρίζει ωστόσο «ελληνική εκκλησία»⁴. Ωστόσο, σε σωζόμενη επιστολή του Αθανασίου, μητροπολίτη Χριστιανουπόλεως κατά τη Β' Βενετοκρατία, βρίσκουμε το χαρακτηρισμό της ορθόδοξης εκκλησίας του Αγίου Νικολάου ως πρώην τζαμί⁵. Σύμφωνα με την επιστολή, ο ναός αυτός έχει αφιερωμένα «τέσσερα καταστήματα υποκάτωθεν της εκκλησίας». Περιγράφεται επομένως ένα πρώην τζαμί, κάτω απ' το οποίο υπάρχουν τέσσερα καταστήματα. Μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε εδώ ότι πρόκειται για το υπό μελέτη τζαμί, που έχει την ίδια διάταξη. Οδηγούμαστε έτσι στο συμπέρασμα ότι το μνημείο στη σύντομη περίοδο της Β' Βενετοκρατίας μετατράπηκε σε ορθόδοξη εκκλησία, χρήση που προφανώς έχασε με τη δεύτερη κατάκτηση από τους Οθωμανούς το 1715. Από την αναφορά σε τέσσερα καταστήματα μπορούμε ίσως να συμπεράνουμε ότι ο βόρειος

¹ Αλμπάνη 2007, σελ. 98 – 101

² Τσελεμπή 1994, σελ. 54-56.

³ Coronelli *Morea*, σελ. 51, και Grimani, *Raccolta*, φύλλο XVIII.

⁴ Grimani, *Raccolta*, φύλλο XVIII.

⁵ Ντόκος, 1972, σελ. 146.

καμαροσκέπαστος χώρος είχε ήδη μετατραπεί σε πρόσβαση προς το επίπεδο του προστώου, με την κατεδάφιση μέρους του θόλου του και την κατασκευή στο κενό αυτό της σκάλας ανόδου που σώζεται και σήμερα.

Συμπερασματικά, μπορούμε να χρονολογήσουμε το τζαμί με *terminus ante quem* το 1668, έτος επίσκεψης του Τσελεμπή στην Κυπαρισσία. Περαιτέρω μελέτη των αρχιτεκτονικών στοιχείων, και κυρίως του μιχράμπ, ίσως οδηγήσει σε χρονολόγηση ακόμη προγενέστερη.

Ωστόσο τα σωζόμενα μέρη του τζαμιού, μαζί με τα καταστήματα, δεν αποκλείουν διαδοχικές φάσεις. Η ύπαρξη επισκευών και τροποποιήσεων είναι βέβαιη, πλην όμως δεν μπορεί να χρονολογηθεί, καθώς δεν υπάρχουν αρχαιολογικά δεδομένα. Οι βασικές απώλειες του τρούλου και του προστώου δεν μπορεί να προσδιοριστεί πότε συνέβησαν, είναι όμως πιθανό να έγιναν στον 19^ο αιώνα, οπότε η Κυπαρισσία επλήγη από ταραχές και σεισμούς.

Για τη χρονολόγηση της κατοικίας, έχουμε στη διάθεσή μας κάποια δεδομένα. Η ίδια η κατοικία έχει φάσεις, καμιά όμως δε φαίνεται να είναι οθωμανική, καθώς δε σώζονται τζάκια ή φεγγίτες, χαρακτηριστικά οθωμανικά, ούτε η διαρρύθμισή της παραπέμπει σε χαγιάτι και οντάδες. Αντίθετα, η σύνθεση φαίνεται να επηρεάζεται από νεοκλασικά πρότυπα: δωμάτια με πρόσβαση από μια μακρόστενη σάλα, και μεγάλο σαλόνι στον πυρήνα της κατοικίας, με συμμετρικά διατεταγμένα παράθυρα. Στην κατασκευή απαντούν επίσης λαξευμένοι γωνιόλιθοι εναλλάξ τοποθετημένοι. Επομένως, είναι σαφές ότι η κατοικία χτίστηκε δίπλα στο τζαμί μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η ύπαρξη κουφωμάτων τυπικών για την Κυπαρισσία του τέλους του 19ου αιώνα, φανερώνει ότι η τελευταία φάση της κατοικίας ανήκει στην ίδια περίοδο.

Σε κάποια περίοδο του τέλους του 19ου αιώνα και αρχές του 20ού στο συγκρότημα εγκαθίστανται δημόσιες χρήσεις. Άλλωστε οι

αστικές χρήσεις στην πόλη σ' αυτήν την περίοδο εξυπηρετούνταν κυρίως από κτίρια κατοικίας. Είναι γνωστό ότι ο ΝΑ χώρος του ισογείου χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή, όπως δείχνουν τα σωζόμενα graffiti των φυλακισμένων στους τοίχους.

Στη δεκαετία του 1950 το κτίριο αγοράστηκε ολόκληρο, μαζί με το τζαμί, από τους αδελφούς Αντωνόπουλους, οι οποίοι το χρησιμοποιούσαν σαν διπλή κατοικία. Αργότερα, μετά από ανταλλαγή μεταξύ των περιουσιακών τους στοιχείων, μοναδικός ιδιοκτήτης έμεινε ο Κάμπρας, ο οποίος και κατοίκησε στο κτίριο μέχρι το θάνατό του το 2000. Έκτοτε, το συγκρότημα παραμένει ακατοίκητο και σε ερειπώδη κατάσταση. Σήμερα είναι ιδιοκτησία του Δήμου Κυπαρισσίας, από κληροδότημα του ιδιοκτήτη, και υπάρχουν προοπτικές για επανάχρησή του σε συνδυασμό με την παρακείμενη οικία Παλαμά.

3.0 Υπάρχουσα κατάσταση – περιγραφή

3.1 Οικοδομικές φάσεις

Είδαμε ήδη ότι το τζαμί είναι ο πυρήνας πάνω στον οποίο επεκτείνεται το συγκρότημα, και κατ' επέκταση τα δύο διπλανά σπίτια. Δεν είναι δυνατό να διαπιστώσουμε αν τα δύο νότια καταστήματα είναι μεταγενέστερη προσθήκη στον αρχικό πυρήνα. Αν και οι τοίχοι δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη λιθοσυμπλοκή, ωστόσο οι γενέσεις των καμαρών δεν παρουσιάζουν αρμούς που θα επέτρεπαν την υπόθεση μεταγενέστερης προσθήκης. Μπορούμε να δεχτούμε λοιπόν ότι η αίθουσα προσευχής, το προστώο και τα πέντε ισόγεια καταστήματα αποτελούν μία φάση.

Αναμφίβολα, η επόμενη φάση είναι η προσθήκη της κατοικίας. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτή γίνεται μετά την απώλεια του προστώου, καθώς στη θέση της νότιας γωνίας του χτίζεται η

προέκταση του ΝΔ τοίχου του τζαμιού. Δεν υπάρχουν στοιχεία που να φανερώνουν επέκταση της κατοικίας, αντίθετα φαίνεται ότι ο ορθογωνισμός του ισογείου και η προσθήκη του ορθογώνιου όγκου του ορόφου έγινε σε μια φάση, με την εξαίρεση της μετατροπής της εξωτερικής ΝΑ σκάλας σε εσωτερική. Αντίθετα, οι διαφορετικές κατασκευές των διαχωριστικών τοίχων και τα διαφορετικού τύπου κουφώματα φανερώνουν ότι η κατοικία άλλαξε αρκετές φορές εσωτερική διαρρύθμιση.

3.2 Τυπολογική ανάλυση – μορφολογική ανάλυση

α. το τζαμί

Το τζαμί ακολουθεί μια τυπική διάταξη για τεμένη αγορών στο βαλκανικό χώρο. Ακολουθεί τον απλό τύπο της αίθουσας προσευχής με τετρακίονιο προστώο, πιθανότατα με θολίσκους. Αναφέρθηκε ήδη η μετάβαση από το τετράγωνο στον κύκλο μέσω ενός οκταγώνου που σχηματίζεται από τέσσερα οξυκόρυφα ημιχώνια. Υπάρχουν δύο σειρές ανοιγμάτων, μία χαμηλά, με ποδιά σχεδόν στο δάπεδο και μία ψηλότερα, στη στάθμη των ημιχωνίων.

Ο συνδυασμός με την αγορά εκφράζεται με την υπερύψωση της αίθουσας προσευχής πάνω από μονόχωρα καμαροσκέπαστα καταστήματα. Τέτοια παραδείγματα είναι γνωστά σε όλη την οθωμανική επικράτεια. Στην Ελλάδα, τεμένη του ίδιου τύπου μπορούν να αναφερθούν στην Αθήνα το τζαμί του Τζισδαράκη στο Μοναστηράκι και το Βουλευτικό του Ναυπλίου.

Η θέση του μιναρέ δεν έγινε δυνατό να εντοπιστεί, καθώς στο τζαμί έχουν προσκολληθεί τρία σπίτια. Μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι βρίσκονταν προς ΒΑ της αίθουσας, στη θέση της μεταγενέστερης οικίας Παλαμά. Είναι ωστόσο βέβαιο ότι η βάση του μιναρέ δεν ήταν τμήμα του κτιρίου, καθώς δεν παρατηρήθηκαν ίχνη

στην ανωδομή. Αμφισβητούμενη είναι και η ύπαρξη μιχράμπ στον τοίχο της όψης, καθώς τα δυσδιάκριτα ίχνη στην τοιχοποιία μπορεί να είναι απλώς οι αρμοί των συμπληρώσεων.

Αν και το κτίριο του τζαμιού έχει αλλοιωθεί σημαντικά από συνεχείς μετατροπές στην τοιχοποιία του, μπορούμε ωστόσο να διακρίνουμε τυπικά οθωμανικά μορφολογικά στοιχεία. Σώζεται ένα παράθυρο στην αρχική του μορφή, με χαρακτηριστικό οθωμανικό οξυκόρυφο τύμπανο, μορφή που μπορεί να ανιχνευτεί και στα υπόλοιπα παράθυρα της αίθουσας προσευχής. Τα πλευρικά παράθυρα της ανώτερης ζώνης είναι ελαφρά οξυκόρυφα. Το μιχράμπ, το σημαντικότερο σωζόμενο μορφολογικό στοιχείο, είναι κατασκευασμένο από πέτρες λαξευμένες ώστε να σχηματίζουν ημικωνική πυραμίδα με γλυφές.

β. η κατοικία

Η κατοικία έχει περάσει από αρκετές μετατροπές, ώστε είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η αρχική τυπολογία της, μπορούμε όμως να την κατατάξουμε καταρχήν στη διόροφη κατοικία με καταστήματα στο ισόγειο. Ο τύπος αυτός είναι συνηθισμένος για τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}, και στην Κυπριακή, κατεξοχήν πόλη επαρχιακού εμπορίου, είναι συνηθέστατος. Η ιδιομορφία έγκειται στο ότι το ισόγειο με τα καταστήματα προϋπήρχε, και η κατοικία προσαρμόστηκε αργότερα καθ' ύψος.

Παρόλο που η κατοικία δεν χτίστηκε εκ νέου αλλά ενσωμάτωσε τους υπάρχοντες χώρους του τζαμιού, μπορούμε να διαπιστώσουμε επιρροές από τον νεοκλασικισμό στη διαρρύθμιση. Πράγματι, η κάτοψη οργανώνεται γύρω από μια μακρόστενη σάλα, σε επαφή με το τζαμί, η οποία παρέχει πρόσβαση στους χώρους της κατοικίας. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις παράλληλες ζώνες, ανάλογα με την ιδιωτικότητα: η πρώτη συγκροτείται από τη μεγάλη σάλα και τη

βεράντα, χώρους διημέρευσης, η δεύτερη περιλαμβάνει τους χώρους εισόδου και η τρίτη περιλαμβάνει τους βοηθητικούς χώρους του παράσπιτου.

3.3 Αναλυτική περιγραφή (κατά χώρο)

Ο μεγάλος αριθμός χώρων του συγκροτήματος, οι φάσεις τους, αλλά κυρίως η αλληλοδιείσδυση των χώρων της κατοικίας με αυτούς του τζαμιού επιβάλλουν την αρίθμηση των χώρων για τον ευκολότερο προσδιορισμό και την επιμέρους ανάλυση των χώρων.

Ισόγειος χώρος I1: Η θεμελίωση της αίθουσας προσευχής. Μη προσβάσιμος χώρος.

Ισόγειος χώρος I2: Καμαροσκεπής χώρος, πρώην κατάστημα του τζαμιού. Στη ΝΑ πλευρά, σε επαφή με τον τοίχο του τζαμιού, ο θόλος έχει κατεδαφιστεί και στο άνοιγμα που προκύπτει έχει κατασκευαστεί εκ των υστέρων λίθινη σκάλα για την πρόσβαση στον χώρο O234. Στην είσοδο, το άνοιγμα της καμάρας έχει συμπληρωθεί ώστε να σχηματίζεται το άνοιγμα μιας κανονικής θύρας. Το ανώφλι του θυραίου ανοίγματος υπερβαίνει το ύψος της καμάρας, καθιστώντας ορατό το πάχος του θόλου τοπικά. Το αρχικό δάπεδο πιθανόν να ήταν σε χαμηλότερη στάθμη.

Ισόγειος χώρος I3: Καμαροσκεπής χώρος, πρώην κατάστημα του τζαμιού. Διατηρεί πιθανόν τις αρχικές του αναλογίες. Το δάπεδο βρίσκεται χαμηλότερα από το επίπεδο του δρόμου. Στη ΝΑ πλευρά, μερική κατάρρευση του θόλου, πιθανόν επιτούτου κατεδάφιση για να περάσει η όδευση της αποχέτευσης, όταν ο χώρος είχε μετατραπεί σε βόθρο.

Ισόγειος χώρος I4: Καμαροσκεπής χώρος, πρώην κατάστημα του τζαμιού. Διατηρεί το άνοιγμα της καμάρας στην είσοδο, συμπληρωμένο με νεότερη ξυλόπηκτη κατασκευή πρόσοψης του καταστήματος. Το παράθυρο της νεότερης πρόσοψης έχει

συμπληρωθεί με τοιχοποιία. Στο ύψος της γένεσης της καμάρας σώζονται ίχνη ξυλοδεσιών. Στο ΝΑ τοίχο σώζεται το ίχνος μιας καμάρας με το κλειδί της σχεδόν στο μισό του ύψους του χώρου, πιθανόν από παλιότερη φάση.

Ισόγειος χώρος 15: Καμαροσκεπής τραπεζιόσχημος χώρος, πρώην κατάστημα. Στη ΝΑ πλευρά παρατηρείται τοπική κατεδάφιση του τοίχου, πιθανόν για σύνδεση με το χώρο Ο8. Η αρχική γεωμετρία του χώρου ήταν πλάγιο ορθογώνιο, όμως έχει συμπληρωθεί στη ΒΔ πλευρά, ώστε να ευθυγραμμιστεί με την πρόσοψη των 12, 13 και 14. Η συμπλήρωση έγινε με επέκταση του ΝΔ εγκάρσιου τοίχου, και τοπική συμπλήρωση της ΒΔ γωνιακής τοιχοποιίας. Ο αρμός προς ΝΔ είναι ορατός και διαμπερής. Ο θόλος είναι μερικώς κατεδαφισμένος προς ΒΔ, και το κενό που προκύπτει από το όριο του θόλου ως την πρόσοψη γεφυρώνεται με ξύλινα καμπύλα δοκάρια που ακολουθούν τη χάραξη της καμάρας. Στα δοκάρια είναι καρφωμένα πηχάκια που σχηματίζουν το ταβάνι στο σημείο αυτό, που στην κάτοψη έχει σφηνοειδές σχήμα. Η πρόσοψη είναι διαμορφωμένη με ξύλινη κατασκευή θύρας και παραθύρου, που φέρει το λιθόκτιστο τύμπανο.

Ισόγειος χώρος 16: Καμαροσκεπής τραπεζιόσχημος χώρος, πρώην κατάστημα. Μεγαλύτερος σε μήκος και φάρδος από τους προηγούμενους. Όπως και ο 15, αρχικά ήταν πλάγιο ορθογώνιο, που έχει συμπληρωθεί με την επέκταση των εγκάρσιων τοίχων ως τη γραμμή της πρόσοψης. Στο ΝΑ τοίχο είναι ανοιγμένο ένα ερμάρι. Η επέκταση του ΝΔ τοίχου είναι μικρότερου πάχους από την αρχική. Στην επέκταση του ΝΔ εγκάρσιου τοίχου είχε χτιστεί παράθυρο, φραγμένο ήδη σήμερα από παλαιότερη εποχή. Ο αρμός στον ΒΑ τοίχο είναι ορατός και διαμπερής. Η πρόσοψη διαμορφώνεται με ξύλινη κατασκευή αντίστοιχη με αυτήν του 15. Στο ΒΔ τμήμα του χώρου, η οροφή έχει καταρρεύσει, και ο χώρος καλύπτεται από μπάζα. Στα μπάζα βρίσκονται και αρκετά ξύλινα δοκάρια που μας επιτρέπουν να υποθέσουμε την ύπαρξη κάποιου ξύλινου παταριού.

Ο θόλος έχει επίσης μερικώς καταρρεύσει προς ΒΔ. Ότι έχει μείνει από την στήριξη της ανωδομής είναι ένα ξύλινο υποστήλωμα από κορμό κυπαρισσιού, που φέρει αντίστοιχο δρύινο πελεκητό υποστήλωμα στον όροφο. Στο χώρο υπάρχουν ίχνη από ξύλινα εγκάρσια δοκάρια, σήμερα βγαλμένα ή προιονισμένα. Στη ΝΔ πλευρά είναι ανοιγμένη μια θύρα κι ένα παράθυρο, στο ύψος της γένεσης της καμάρας. Ο χώρος διατηρεί παχύ επίχρισμα, στο οποίο διατηρούνται γραπτά διακοσμητικά μοτίβα στη γένεση της καμάρας. Στη ΝΔ τοιχοποιία, κοντά στην ένωση με την επέκταση, διατηρείται ένα μικρό τετραγωνικό ερμάρι, και κοντά του ένας λίθος πιθανότατα από ημικυκλικό ανώφλι.

Ισόγειος χώρος 17: Σε ψηλότερη στάθμη, λόγω της ανύψωσης του εδάφους, ο χώρος αυτός περιλαμβάνει λίθινη σκάλα ανόδου προς τον όροφο της κατοικίας. Η σκάλα είναι γυριστή, και ο ανώτερος κλάδος της είναι χτιστός από κάτω. Στον πεσσό που σχηματίζεται ανοίγεται ένα μικρό τετραγωνικό ερμάρι. Προς ΝΔ σχηματίζονται δύο κτιστά πεζούλια, σε επαφή με τα σκαλιά. Η στροφή της σκάλας πραγματοποιείται με έναν κυλινδρικό χτιστό πεσσό, ανεξάρτητα κατασκευασμένο από τα σκαλιά. Προς ΝΑ σχηματίζεται μια εσοχή στην παρακείμενη κατοικία, ώστε η στροφή της σκάλας εισχωρεί στην κάτοψη του ισόγειου. Ο χώρος φέρει διπλή ξύλινη θύρα προς τον χώρο 18.

Ισόγειος χώρος 18: Τραπεζιόσχημος χώρος που στο νεότερο παρελθόν χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Στους ΒΔ και ΝΔ τοίχους, κοντά στην θύρα, σώζονται γκραφίτι των τρόφιμων της φυλακής πάνω στο κονίαμα. Στον ΒΔ τοίχο υπάρχει οπή από κατεδάφιση, πιθανόν για την επικοινωνία 18 – 15. Η οροφή έχει καταρρεύσει, μαζί με την ανωδομή. Σώζεται όμως η κατασκευή πεσμένη, οπότε μπορούμε να διακρίνουμε τα τρία δοκάρια που έφεραν την οροφή. Το δοκάρι προς ΒΔ στέκεται στη θέση του, και πάνω από αυτό είναι χτισμένος ο τοίχος του χώρου Ο5α.

Όροφος, χώρος Ο1: η υπερυψωμένη αίθουσα προσευχής του τζαμιού. Σχεδόν τέλεια τετράγωνη χάραξη, με πλευρά της τάξης των 8,85 m. Η απόκλιση των διαγωνίων είναι της τάξης των 10 εκατοστών. Περίπου στο μισό από το σωζόμενο ύψος ξεκινούν οι γενέσεις των γωνιακών ημιχωνίων, τα εσωρράχια κάποιων εκ των οποίων είναι γεωμετρικά ακανόνιστα. Σχηματίζονται επίσης ψευδοτόξα από πλάγια τοποθετημένες πλίνθους εν σειρά, σε έξαρση από την υποκείμενη τοιχοποιία, ώστε μετά την επίχριση των υποκείμενων τοίχων να διακρίνεται καθαρά το σχήμα του τόξου στους τέσσερις τοίχους της αίθουσας. Έτσι, ψηλά στην αίθουσα εμφανίζονταν οπτικά ένα πλήρες οκτάγωνο από τόξα, εναλλάξ ημιχώνια και ψευδοτόξα του τοίχου.

Προς ΝΔ ήταν χτισμένο ένα παράσπιτο της κατοικίας, κατεδαφισμένο σήμερα, του οποίου σώζεται σε χαμηλό ύψος ο ΒΑ τοίχος και ίχνη του κονιάματος της στέγης του. Στη νότια γωνία είναι κατασκευασμένος ένας πάγκος από μπετόν. Έξω από τον τοίχο του παράσπιτου, και ως το ύψος που σώζεται, ο χώρος είναι μπαζωμένος. Δεν έγινε δυνατό να εντοπιστεί το αρχικό δάπεδο. Το μιχράμπ βρίσκεται στην κίμπλα, τον τοίχο προς ΝΑ, και είναι χτιστό με λαξευμένο πωρόλιθο στον οποίο σκαλίζεται η διακοσμητική κόγχη. Οι λίθοι του μιχράμπ παρουσιάζουν έξαρση της τάξης των τριών εκατοστών, ώστε να είναι ορατή η κατασκευή μετά την επίχριση των τοίχων. Σε νεότερη εποχή μπροστά στο μιχράμπ είχε χτιστεί ο φούρνος της οικίας Κάμπρα.

Η αίθουσα φέρει δύο σειρές ανοιγμάτων. Η χαμηλότερη έχει από τρία ανοίγματα σε κάθε πλευρά, εκτός από τον τοίχο του μιχράμπ, που φέρει δύο ανοίγματα εκατέρωθεν, φραγμένα. Στην κίμπλα ο πεσσός νότια του μιχράμπ έχει μερικώς καταπέσει. Στον ΒΑ τοίχο ανοίγεται θύρα προς την αυλή της οικίας Παλαμά, η οποία χρησιμοποιεί τον τοίχο ως τμήμα της κατασκευής της. Στη θέση του αξονικού ανοίγματος υπάρχει ακανόνιστο γκρέμισμα της εσωτερικής

παρειάς του τοίχου, που στο κεντρικό τμήμα της σώζει κατασκευή κανονικών παραστάδων στην κορυφή των οποίων σώζονται ίχνη ξυλοδεσιάς. Στη βόρεια γωνία υπάρχουν δύο ανοίγματα καθ' ύψος, φραγμένα από τον τοίχο της οικίας Παλαμά. Ο ΝΔ τοίχος διατηρεί τρία ανοίγματα, εκ των οποίων το νότιο φραγμένο από τον τοίχο της οικίας Κανελλοπούλου. Το αξονικό και το δυτικό άνοιγμα είχαν διαμορφωθεί σε θύρες πρόσβασης της οικίας στο παράσπιτο. Η ΒΔ πλευρά σώζει την κατασκευή των ανοιγμάτων, εκ των οποίων το δυτικό οδηγούσε στο παράσπιτο.

Η ανώτερη σειρά των ανοιγμάτων περιλαμβάνει από ένα αξονικό στις ΒΑ και ΝΔ πλευρές, ενώ στην κίμπλα το αντίστοιχο άνοιγμα ανοίγεται πλευρικά νοτίως του μιχράμπ. Ο ΒΔ τοίχος δε φέρει ανώτερο άνοιγμα. Το άνοιγμα της ΝΔ πλευράς είναι φραγμένο, ώστε να είναι συμπαγής ο τοίχος από τη μεριά της κατοικίας.

Σε διάφορα σημεία, κυρίως στις παραστάδες των ανοιγμάτων, η τοιχοποιία είναι τροποποιημένη. Κατά τα άλλα σώζεται η αρχική τοιχοποιία. Κονίαμα σώζεται κυρίως στην ανωδομή, στα εσωρράχια των ημιχωνίων, και στον ΝΔ τοίχο.

Όροφος, χώρος Ο123: πρόκειται για τον χώρο του προστώου του τζαμιού, κατεδαφισμένου, που σήμερα έχει το χαρακτήρα βεράντας. Προς ΒΔ σχηματίζεται νεότερο χαμηλό πέτρινο στηθαίο ύψους 50 εκατοστών. Αν και ενιαίος χώρος, χωρίζεται σε τρία μέρη αφενός για την υποδήλωση τις τριμερούς διάταξης του προστώου, αφετέρου για τον διαχωρισμό της πρόσοψης σε τρία μέρη. Στο ΝΑ τοίχο του χώρου διατηρούνται τα ανοίγματα του τζαμιού, τα ίχνη των τριών τόξων του προστώου, καθώς και υπολείμματα των σφαιρικών τριγώνων των θόλων του προστώου. Στη θέση τους διατηρούνται επίσης και τρία από τα τέσσερα υφαψίδια των τόξων.

Ο1: εδώ υπάρχει η λίθινη σκάλα από το ισόγειο, προς τον ΝΑ τοίχο. Το άνοιγμα στην πρόσοψη του τζαμιού σώζει σε μεγάλο βαθμό την αρχική του γεωμετρία, χάραξη και κατασκευή. Το ίχνος του

τόξου του προστώου που φαίνεται στη θέση αυτή έχει ελαφρώς οξυκόρυφη τη χάραξη και μεγαλύτερο ύψος από τα υπόλοιπα ίχνη. Διακρίνονται καθαρά τα τούβλα που διαμόρφωναν τη χάραξη του τόξου. Στη γένεση του τόξου σώζονται στη θέση τους τα υφαψίδια των εγκάρσιων τόξων του προστώου. Το μεν βόρειο σώζεται καλυμμένο από εκτοξευόμενο σκυρόδεμα, το δε δυτικό σώζει από πάνω του τον πρώτο θολίτη του εγκάρσιου τόξου, ο οποίος φέρει οπή βάθους της τάξης των 35 εκατοστών για την τοποθέτηση ξύλινου ελκυστήρα.

Ο2: χώρος στον οποίο οδηγεί η ως ανωτέρω σκάλα, με διανοιγμένη τρύπα στο θόλο του Ι2. Το άνοιγμα του χώρου, η αρχική είσοδος του τζαμιού, δε σώζει ικανοποιητικά την αρχική του κατασκευή, καθώς έχει τροποποιηθεί σε νεότερη φάση. Υπάρχουν επίσης δύο ίχνη τόξου του προστώου, με περίπου ημικυκλική τη χάραξη. Το μεν ανώτερο ξεκινά από το προαναφερθέν υφαψίδιο με το θολίτη και σταματά λίγο μετά το κλειδί, ενώ το δεύτερο διαμορφώνεται κανονικά πάνω από τη θύρα. Στο τύμπανο σχηματίζεται μια περίπου ορθογώνια εγκοπή, πιθανόν η θέση της επιγραφής. Ο πρώτος θολίτης που σώζεται εδώ είναι αναγνωρίσιμος μόνο από την οπή του ξύλινου ελκυστήρα, καλυμμένη με κονίαμα. Πάνω από το θολίτη υπάρχει και δεύτερος λίθος αντίστοιχου μεγέθους, ενώ δεν παρατηρείται υφαψίδιο.

Ο3: πρόκειται για τον χώρο εισόδου στην κατοικία, καθώς εδώ οδηγούν δυο ανοίγματα: το αρχικό άνοιγμα του τζαμιού, διαμορφωμένο σε θύρα του παράσπιτου, και μια θύρα ανοιγμένη στη νεότερη επέκταση του ΝΔ τοίχου του τζαμιού. Το άνοιγμα του τζαμιού δε σώζεται στην αρχική του κατάσταση, καθώς έχει επεκταθεί καθ' ύψος, μέσα στο λίθινο τύμπανο, ενώ πιθανότατα έχει συμπληρωθεί και στα πλάγια. Το ίχνος του τόξου του προστώου είναι ελαφρώς οξυκόρυφο και ακανόνιστο, ενώ καταλήγει πριν την άκρη

του τοίχου. Η θύρα προς την κατοικία έχει ένα απλό ξύλινο υπέρθυρο που υποβαστάζει την υπερκείμενη κατασκευή.

Όροφος, χώρος Ο5α: ο κεντρικός χώρος υποδοχής της κατοικίας. Ανήκει εξολοκλήρου στη νέα κατασκευή και δεν αποτελεί χώρο του τζαμιού. Η ΒΑ πλευρά αποτελείται από τον τοίχο του τζαμιού συμπληρωμένου από την επέκταση λιθόκτιστου τοίχου, και ενσωματώνει τμήμα του δυτικού παραθύρου του τζαμιού. Η ΝΑ πλευρά αποτελείται από τσατμά και χωρίζει το δυτικό παράθυρο του τζαμιού κατά περίπου τα $\frac{3}{4}$, διαμορφώνοντας νέο θύρωμα στο άνοιγμα. Στην ανατολική γωνία διατηρεί χαμηλό άνοιγμα πόρτας, παρόμοιο με το ανατολικό, εν μέρει φραγμένο. Η ΝΔ πλευρά αποτελείται από μπαγδατί κατασκευασμένο από σανίδες, και φέρει άνοιγμα θύρας νεοκλασικής διάταξης, με φεγγίτη και θύρωμα. Η ΒΔ πλευρά αποτελείται από τσατμά εν πολλοίς αποδιοργανωμένο, αποτελούμενο από πλεχτές ράβδους. Σώζεται στην δυτική γωνία θύρωμα που μαρτυρά τη θέση της πόρτας προς το χώρο Ο5β. Δε σώζεται η οροφή, μόνο οι δοκίδες στήριξής της, οι οποίες έχουν φύγει από τις φωλιές στην τοιχοποιία.

Όροφος, χώρος Ο5β: η ΒΑ πλευρά του ορίζεται από τον νεότερο λίθινο τοίχο, ενώ η πλευρά της πρόσοψης είναι από τσατμά και φέρει άνοιγμα. Η ΝΔ πλευρά είναι κατασκευασμένη από μπαγδατί με πλεχτές ράβδους, και φέρει άνοιγμα πόρτας όμοιο με αυτό του χώρου Ο5α. η οροφή, από ξύλινες σανίδες των οποίων οι αρμοί καλύπτονται από αρμοκάλυπτρα, σώζεται παραμορφωμένη. Ο χώρος βρίσκεται ακριβώς πάνω από τον Ι5, εντούτοις έχει μικρότερο φάρδος.

Όροφος, χώρος Ο6α: η μεγάλη σάλα της κατοικίας, και ο πιο προσεγγμένος χώρος. Η ΝΔ και νότια γωνία του χώρου αποτελείται από τοιχοποιία, στην οποία είναι ανοιγμένα τρία ανοίγματα, τα μεν της ΝΔ πλευράς συμμετρικά και με ποδιά σε εσοχή, το δε της ΝΑ πλευράς χωρίς εσοχή στην ποδιά. Η συνέχεια της ΝΑ πλευράς είναι

κατασκευασμένη από τσατμά, πάνω από το πρώτο δοκάρι υποκείμενου χώρου Ι8, ενώ στην ανατολική γωνία ανοίγεται θύρα με φεγγίτη. Η ΒΔ πλευρά αποτελείται από τοίχο από μπαγδατί, ο οποίος είναι χτισμένος πάνω στο σανίδωμα του πατώματος, κι έχει αποκολληθεί. Πρόκειται δηλαδή για μεταγενέστερο τοίχο.

Η οροφή του χώρου κατέπεσε το χειμώνα του 2014 ή την άνοιξη του 2015, και διατηρείται σε σημαντικό βαθμό πεσμένη στο δάπεδο. Συνεπώς είναι ορατή η κατασκευή της στέγης, η οποία στην νότια γωνία έχει αστοχήσει και παραμορφωθεί.

Όροφος, χώρος Ο6β: ο χώρος αυτός κατεδαφίστηκε το 2013 λόγω ανησυχίας των περίοικων για επικινδυνότητα της κατασκευής. Επρόκειτο για κλειστό χώρο με μικρή βεράντα στην δυτική γωνία, ενώ όλη η κατασκευή είχε δική της ιδιόμορφη στέγαση, προσαρμοσμένη στην στέγη του κυρίως όγκου της κατοικίας. Η κατασκευή ήταν από μπαγδατί, όπως μπορούμε να υποθέσουμε από παλαιότερες φωτογραφίες. Τα υλικά του χώρου έχουν κατεδαφιστεί μέσα στον υποκείμενο Ι6, χωρίς να σώζεται τίποτα στη θέση του. Το μόνο που απομένει είναι ένα δρύινο υποστήλωμα το οποίο είναι καρφωμένο στον υποκείμενο κορμό του Ι6. Στο χώρο σήμερα είναι ορατή η καλαμωτή του ΝΑ τοίχου, καθώς και οι τοίχοι της προέκτασης των υποκείμενων χώρων Ι5 και Ι6. Σώζεται επίσης τμήμα του δαπέδου και της κατασκευής του πατώματος, κάτω απ' τις οποίες διακρίνεται το αρχικό πέτρινο δάπεδο πάνω απ' το θόλο του Ι6.

Όροφος, χώρος Ο7: ο χώρος της σκάλας, που αρχικά ήταν υπαίθριος ή ημιυπαίθριος, ενώ στη δεκαετία του '60 κλείστηκε και έγινε εσωτερικός χώρος της κατοικίας. Το πλατύσκαλο της εισόδου διαμορφώνονταν από ξύλινη κατασκευή που κατέπεσε πρόσφατα και δε σώζεται. Στην εσοχή της σκάλας διαμορφώνεται ξύλινο πατάρι. Στον ΝΑ τοίχο σώζονται ίχνη της στέγασης. Στον ΝΔ λίθινο τοίχο ανοίγεται θύρα και παράθυρο προς τον χώρο Ο8.

Όροφος, χώρος Ο8: χώρος εισόδου της κατοικίας. Η στέγαση, η οροφή και το δάπεδο έχουν καταπέσει στον υποκείμενο χώρο Ι8, ωστόσο διατηρούνται ίχνη στην ΝΑ μεσοτοιχία προς την κατοικία Κανελλόπουλου. Ο ΝΔ τοίχος είναι ο τοίχος του τζαμιού, με το ανώτερο παράθυρο φραγμένο. Στο χώρο ανοίγονται δύο θύρες, προς τους χώρους Ο5α και Ο6α. Η ΝΑ μεσοτοιχία είναι λίθινη ως το ύψος του ΝΔ τοίχου, ενώ η συνέχεια ως τη στέγαση είναι από τσατμά. Στο λίθινο τμήμα της φέρει ένα ερμάρι, ενώ χαμηλότερα σώζονται οι φωλιές για τα δοκάρια του πατώματος.

3.4 Τρόπος κατασκευής (αναλυτικά)

Θεμελίωση:

Τα θεμέλια του κτιρίου συνολικά είναι άγνωστης τυπολογίας και στάθμης έδρασης. Είναι όμως εμφανές ότι ο χώρος Ι1 περιλαμβάνει τα θεμέλια της αίθουσας προσευχής, καθώς το έδαφος έχει έντονη κλίση από ΒΔ προς ΝΑ. Είναι επίσης πιθανό ότι τα νεότερα τμήματα της κατοικίας έχουν διαφορετική στάθμη θεμελίωσης τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον αρχικό πυρήνα του τζαμιού.

Αν και δε διακρίνεται φυσικός βράχος στα όρια του κτιρίου, μπορούμε υποθέσουμε ότι αυτός υπάρχει, εξαιτίας της παρουσίας φυσικού βράχου στο περιβάλλον του κτιρίου. Ο φυσικός βράχος μάλιστα έχει χρησιμοποιηθεί ως θεμέλιο για άλλες γειτονικές λιθόκτιστες κατασκευές, σήμερα κατεδαφισμένες. Οι χτισμένες πέτρες κατά μήκος της ΝΔ όψης της κατοικίας αποδείχτηκε ότι είναι μεταγενέστερο χτιστό πεζούλι που χρησίμευε ως χώρος συγκέντρωσης των γειτόνων.

Τοίχοι:

Η κατασκευή των κατακόρυφων λίθινων φερόντων στοιχείων του τζαμιού χρησιμοποιεί ανάμικτα σκληρό ασβεστόλιθο και μαλακό πωρόλιθο. Το συνδετικό κονίαμα είναι πιθανότατα ασβεστολιθικό.

Τυπολογικά, η τοιχοποιία έχει τη μορφή της αργολιθοδομής, με αργούς ή ημιλαξευτούς λίθους, τα κενά των οποίων συμπληρώνονται με μικρές λίθινες πλάκες, πλίνθους και κεραμικά. Στους πεσσούς και στις γωνίες της αίθουσας προσευχής ωστόσο χρησιμοποιούνται πωρόλιθοι λαξευμένοι σε μεγάλο βαθμό, και καλά συμπλεγμένοι. Πιθανότατα πρόκειται για λίθους σε δεύτερη χρήση από το κάστρο, καθώς και στην κατασκευή του κάστρου συναντώνται λαξευμένοι πωρόλιθοι, ίσως και αυτοί σε δεύτερη χρήση από αρχαίες κατασκευές.

Το πάχος της τοιχοποιίας του τζαμιού είναι της τάξης του 1.15 m για την αίθουσα προσευχής και της τάξης του 0,70 m για τους εγκάρσιους τοίχους των καταστημάτων του ισογείου.

Στην κατασκευή παρατηρούνται ίχνη ενισχύσεων με ξύλινα στοιχεία, σε τουλάχιστον δύο στάθμες στην αίθουσα προσευχής, που απαντούν και στις δύο παρειές της τοιχοποιίας. Στην κορυφή της αίθουσας προσευχής, παρατηρήθηκε στη γωνία διαγώνια οπή ξύλινου στοιχείου.

Επίσης παρατηρήθηκαν οπές για ξύλα σε στάθμη λίγο χαμηλότερα από τη γένεση των ημιγωνίων. Δεδομένου ότι αυτές υπάρχουν στους τοίχους πλην της κίμπλας, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η αίθουσα προσευχής διέθετε και κάποιας μορφής γυναικωνίτη. Σε αυτό συνάδει και το αινιγματικό άνοιγμα στη βόρεια γωνία της αίθουσας, στη στάθμη του ημιγωνίου.

Στο ισόγειο δεν παρατηρήθηκε λιθοσυμπλοκή των εγκάρσιων διαχωριστικών τοίχων των καταστημάτων με τον παράλληλο τοίχο που αποτελεί το ΒΔ όριο. Ωστόσο διατηρούνται ίχνη ξύλινης περίδεσης μεταξύ τους στη στάθμη της γένεσης των θόλων. Τα

παραπάνω είναι ενδείξεις για την ύπαρξη εκτεταμένου συστήματος ξύλινων ενισχύσεων της φέρουσας κατασκευής.

Η κατασκευή των κατακόρυφων λίθινων φερόντων στοιχείων της κατοικίας και της επέκτασης των καταστημάτων, χρησιμοποιεί το ίδιο υλικό, κυρίως όμως ασβεστόλιθους.

Εξακολουθεί να είναι αργολιθοδομή, έχει όμως μικρότερο πάχος, της τάξης των 70 εκατοστών στο ισόγειο και 60 εκατοστών στον όροφο. Στις εμφανείς γωνίες παρατηρούνται λαξευμένοι γωνιόλιθοι καλά συμπλεγμένοι. Εντούτοις δεν παρατηρούνται ξύλινα στοιχεία περίδεσης ή ίχνη τους. Τα μόνα στοιχεία ξύλινης κατασκευής στους τοίχους είναι οι φέρουσες κατασκευές στις βιτρίνες της επέκτασης των καταστημάτων. Αυτό είναι παράξενο για την Κυπαρισσία, η οποία έχει παράδοση ξύλινων ενισχύσεων στα ιστορικά της κτίρια.

Θόλοι:

Οι εσωτερικοί χώροι που καλύπτονται με θολοδομία είναι οι χώροι των καταστημάτων του ισογείου και φυσικά η αίθουσα προσευχής.

Οι θόλοι του ισογείου είναι απλές λίθινες καμάρες κατά την έννοια του πλάτους (γεφύρωση μικρότερου ανοίγματος) περίπου ημικυκλικής χάραξης, και κατασκευασμένες από αλάξευτους ασβεστολιθικούς θολίτες, με άφθονο κονίαμα. Η έδραση της θολοδομίας γίνεται απευθείας πάνω στους τοίχους, με το ίδιο υλικό. Η χρήση της ίδιας τάξης μεγέθους αργού λίθου καθιστά δυσχερή τη διάκριση του τοίχου και της γένεσης της καμάρας κατά την έννοια του μήκους. Παρατηρήθηκε ήδη το ίχνος της ξύλινης ενίσχυσης στη στάθμη της γένεσης των καμαρών.

Δε γνωρίζουμε αντίθετα από τι υλικό ήταν κατασκευασμένος ο τρούλος του τζαμιού. Στο δάπεδο της αίθουσας προσευχής δε βρέθηκαν λίθινοι θολίτες ούτε πλίνθοι. Πιθανόν όμως το υλικό να

βρίσκεται θαμμένο στα μπάζα. Εντούτοις η στεφάνη, η οποία σώζεται σε ελάχιστο ύψος, είναι κατασκευασμένη από επιμήκεις αλάξευτους λίθους, τοποθετημένους ακτινωτά στον δακτύλιο. Είναι επομένως πιθανόν ότι και ο τρούλος ήταν κατασκευασμένος από το ίδιο υλικό. Σε αυτό συνάγει και το μεγάλο πάχος των τοίχων.

Τα γωνιακά ημιχώνια είναι κατασκευασμένα και αυτά από λίθους, με το πρόσωπο να διαμορφώνεται από πλήρως λαξευμένους πωρόλιθους. Επάνω από τα ημιχώνια ακολουθείται αψιδωτή διάταξη από λίθινους θολίτες εν είδει δεύτερου ανακουφιστικού τόξου.

Δάπεδα:

Όπως είδαμε ήδη, το δάπεδο της αίθουσας προσευχής δεν έγινε δυνατό να εντοπιστεί. Ομοίως το δάπεδο του προστώου είναι καλυμμένο με μια λεπτή στρώση μπετόν πάνω από την τελική επιφάνεια των λίθων. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στο χώρο Ο6β διατηρείται κάτω από την ξύλινη κατασκευή του πατώματος το αρχικό δάπεδο του χώρου Ο6. Αυτό αποτελείται από μικρές αλάξευτες πλάκες οι οποίες τοποθετούνται πάνω από την κατασκευή της καμάρας. Το εσωρράχιο του τόξου γεμίζεται με λίθους και χώμα, ώστε να δημιουργηθεί οριζόντιο επίπεδο, πάνω στο οποίο τοποθετούνται οι τελικές πέτρες.

Τα δάπεδα της κατοικίας είναι όλα ξύλινα. Όπου πρόκειται για τη νέα κατασκευή, οι σανίδες του δαπέδου καρφώνονται πάνω στις δοκίδες του πατώματος. Όπου η κατασκευή έχει υποκείμενο θόλο, δημιουργείται και πάλι ένα σύστημα με παράλληλες κύριες δοκούς και εγκάρσιες δοκίδες, πάνω στις οποίες καρφώνονται οι σανίδες του πατώματος. Το πάτωμα βρίσκεται στην ίδια στάθμη ανεξάρτητα αν πρόκειται για τη νέα ή την αρχική κατασκευή.

Στέγη:

Η στέγη εντοπίζεται μόνο στην κατοικία και είναι πολύπλοκη στη γεωμετρία της. Πρόκειται κυρίως για φορέα δοκού επί στύλων, ωστόσο αρκετά ακανόνιστου τόσο στη γεωμετρία όσο και στην εκτέλεση. Το κύριο τμήμα της στέγης βρίσκεται πάνω από το χώρο Ο6α, είναι τρικλινές, και αποτελείται από τρεις τριγωνικούς φορείς. Προς ΒΔ υπάρχει μια τρικλινή επέκταση πάνω από τον χώρο Ο5β, με αντίστοιχους τριγωνικούς φορείς πολύ μικρότερου μεγέθους. Οι στεγάσεις των χώρων Ο6β, Ο8 και Ο7 δε σώζονται.

Χαρακτηριστικό της στέγης είναι η διακοπή της κεντρικής κορυφομηκίδας και η συνέχισή του με άλλο ξύλο - μαχιά, σε κλίση 45 μοιρών περίπου σε κάτοψη, με συνεχή ανάβαση. Έτσι η στέγη ξεκινάει από πάνω με ένα μονοκλινές τμήμα από το οποίο χωρίζονται σε χαμηλότερες στάθμες τα δύο τρικλινή τμήματα. Η διάταξη αυτή απαντάται και αλλού στην Κυπαρισσία.

Η στέγη εδράζεται σε δοκάρια στρωτήρες, που είτε είναι χτισμένα στον τοίχο, είτε αποτελούν τα ανώτερα δοκάρια των τσατμάδων. Στις γωνίες της ΝΔ όψης εμφανίζονται μασχάλες που συνδέονται με ξύλινα στοιχεία χτισμένα στην εσωτερική παρειά του λίθινου τοίχου. Στα ξύλα αυτά πατάνε τα οριζόντια δοκάρια των φορέων της στέγης, πάνω απ' τα οποία μπαίνουν οι αμείβοντες. Οι τρεις κύριοι φορείς της στέγης έχουν ορθοστάτες σε ακανόνιστες θέσεις. Οι συνδέσεις είναι μισοχαραχτές και με καρφιά.

Υπάρχει ένας κεντρικός μπαμπάς στο σημείο όπου ο ανώτερος μαχιάς συναντά την κορυφομηκίδα του κύριου τμήματος της στέγης ο οποίος εδράζεται σε οριζόντιο λοξό δοκάρι που με τη σειρά του εδράζεται στον τοίχο και στο οριζόντιο δοκάρι του φορέα της στέγης. Εκατέρωθεν υπάρχουν αντηρίδες προς τυχαία σημεία.

Τα ξύλα της στέγης είναι διαφόρων ειδών, με κυριότερα το κυπαρίσσι, από το οποίο είναι κατασκευασμένοι οι περισσότεροι

φορείς, αλλά και τη δρυ. Η ξυλεία είναι πελεκητή. Δευτερεύοντα στοιχεία είναι απλά κλαδιά από πεύκο ή κυπαρίσσι.

Η διαδοκίδωση της στέγης έχει επιδιορθωθεί σε νεότερη εποχή. Είναι φανερά δύο είδη επιτεγίδων, ενώ το σανίδωμα του πετσώματος είναι σαφώς νεότερο.

Η κατασκευή της στέγης είναι μέτρια προς κακή. Η γεωμετρία της είναι σύνθετη και δεν υποστηρίζεται από μια καλή κατασκευή. Οι φορείς δεν έχουν ιδιαίτερη κανονικότητα, ενώ οι συνδέσεις δεν είναι επαρκείς και αρκετές φορές είναι λάθος κατασκευασμένες. Κυριότερο λάθος στη συνδεσμολογία είναι το κάρφωμα της μπροστινής πλάγιας δοκού κάτω από τη σύνδεση των αμειβόντων του ΝΔ φορέα. Αρκετά δευτερεύοντα φέροντα στοιχεία είναι απλώς καρφωμένα και δεν στηρίζουν αποτελεσματικά τα υπερκείμενα στοιχεία. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το μεγάλο βάρος της κατασκευής, που επιτείνεται από τα μπάζα πάνω από τις οροφές.

Αποτέλεσμα της κακής κατασκευής είναι η αστοχία του ΝΔ φορέα στον νότιο αμείβοντα, με αποτέλεσμα η στέγη να έχει καταπέσει και ο νότιος μαχιάς να είναι πλέον οριζόντιος πάνω στο ορφανό ξύλο.

Σκάλες:

Το συγκρότημα έχει δύο σκάλες ανόδου, αντιδιαμετρικά τοποθετημένες. Είναι πιθανότατα χτισμένες σε διαφορετικές φάσεις.

Η βόρεια σκάλα είναι λίθινη σε σχήμα Γ και ανεβαίνει στο χώρο του προστώου μέσα από το χώρο Ι2. Είναι χτιστή με το ίδιο υλικό με την τοιχοποιία των καταστημάτων, και τα σκαλοπάτια της αποτελούνται από τετραγωνισμένους λίθους. Η γεωμετρία της είναι ελαφρώς ακανόνιστη.

Η νότια σκάλα είναι επίσης λίθινη και γυριστή, και η στροφή της εισχωρεί στην κάτοψη της παρακείμενης οικίας Κανελλόπουλου. Τα λίθινα σκαλοπάτια της αποτελούνται από έναν ως δυο

καλολαξευμένους λίθους με σκοτία σύνθετης διατομής στη γωνία του πατήματος με το ρίχτι. Το γύρισμα της σκάλας επιτυγχάνεται με έναν κυλινδρικό πεσσό χτισμένο από μικρούς λίθους και κυκλικά τούβλα επενδυμένα με παχύ κονίαμα πάχους περίπου τριών εκατοστών. Ο πεσσός αυτός δε συνδέεται με οποιονδήποτε τρόπο με τα σκαλοπάτια. Η χάραξη των σκαλοπατιών του γυρίσματος δεν είναι κανονική, αλλά προσεγγίζει το ημικύκλιο, αφήνοντας στη νότια γωνία ένα περίπου τεταρτοκυκλικό πεζούλι. Η υπόλοιπη κατασκευή κάτω από τη σκάλα είναι λιθοδομή που δε διαφέρει από την υπόλοιπη της κατοικίας.

Ξυλόπηκτοι τοίχοι:

Οι ξυλόπηκτοι τοίχοι απαντώνται μόνο στην κατοικία και είναι τριών ειδών.

- Συνηθισμένος τσατμάς με πλήρωση από πλίνθους και ξύλα σε σχήμα ζιγκ ζαγκ, όχι καλά στερεωμένα.
- Μπαγδατί από πλεχτές καμπύλες ράβδους στερεωμένες εναλλάξ καθ' ύψος σε πηχάκια καρφωμένα στα υποστηλώματα της τοιχοποιίας. Το σύνολο επιχρίεται με κονίαμα.
- Μπαγδατί από καρφωτές σανίδες, ο οποίες έχουν πελεκηθεί για να εφαρμόσει πάνω το κονίαμα. Ανάμεσα απ' τις σανίδες υπάρχει κενό.

Υπάρχει κι ένα τέταρτο είδος μπαγδατιού, που απαντάται στο μεταγενέστερο ΒΔ χώρισμα του χώρου Ο6α. Πρόκειται για μπαγδατί με καλαμωτή στη θέση των πηχακιών.

Κονιάματα:

Εσωτερικά οι θόλοι και η τοιχοποιία του τζαμιού παρουσιάζουν πλούσιο κονίαμα με βαθύ αρμολόγημα. Πιθανότατα πρόκειται για κονίαμα με βάση τον ασβέστη, αν κρίνουμε από την εποχή, την υφή

και το χρώμα του. Η τελική σύσταση μένει να εξακριβωθεί βάσει των δειγμάτων που πάρθηκαν επί τόπου. Αντίστοιχης σύστασης είναι και τα κονιάματα των τοίχων της κατοικίας.

Τοπικά στην τοιχοποιία και τη θολοδομία του τζαμιού εντοπίζονται μεταγενέστερα, πρόχειρα και άτεχνα αρμολογήματα με βάση το σκυρόδεμα.

Επιχρίσματα:

Επιχρίσματα εντοπίζονται τόσο στο τζαμί όσο και στην κατοικία. Στην πρόσοψη της αίθουσας προσευχής σώζεται το αρχικό επίχρισμα στον χώρο Ο2. Ο ΝΔ τοίχος της αίθουσας προσευχής φέρει επίσης επίχρισμα, πιθανότατα όμως πρόκειται για το επίχρισμα του παράσπιτου. Τα εσωρράχια των ημιγωνίων ωστόσο σώζουν σε σημαντικό βαθμό το αρχικό τους επίχρισμα. Είναι άλλωστε βέβαιο ότι η αίθουσα προσευχής ήταν αρχικά επιχρισμένη, επειδή έχουν εντοπιστεί συγκεκριμένες κατασκευαστικές λεπτομέρειες για την οπτική εντύπωση μετά την εφαρμογή του επιχρίσματος.

Η όψη των καταστημάτων δε σώζεται, και δεν μπορούμε να ξέρουμε αν είχε επίχρισμα. Ομοίως στις υπόλοιπες όψεις του τζαμιού δε σώζονται επιχρίσματα, εντούτοις μπορούμε να υποθέσουμε βάσει της πρόσοψης ότι και οι υπόλοιπες όψεις ήταν επιχρισμένες.

Στην κατοικία σώζεται κατά τόπους σε μεγάλο βαθμό το εσωτερικό και εξωτερικό επίχρισμα, και μάλιστα εσωτερικά είναι ορατές πολλαπλές στρώσεις μπογιάς. Τα επιχρίσματα ωστόσο είναι εξαιρετικά σαθρά, ενώ στην όψη παρουσιάζουν ρωγμές.

Ανοίγματα:

Τα ανοίγματα του συγκροτήματος είναι διαφορετικού τύπου ανάλογα με το αν ανήκουν στο τζαμί ή στη νεότερη κατοικία. Τα μεν πρώτα είναι ανοίγματα σε λιθοδομή, ενώ τα δεύτερα είναι κυρίως, αλλά όχι μόνο, ανοίγματα σε ξυλόπηκτους τοίχους.

Τα ανοίγματα του τζαμιού περιορίζονται στην αίθουσα προσευχής, καθώς η πρόσοψη των καταστημάτων δε σώζεται, ώστε να είμαστε σίγουροι για τον τύπο. Σε μερικά σημεία σώζεται το μέτωπο της καμάρας του καταστήματος, αλλά τα αρχικά ανοίγματα δεν υπάρχουν. Ίσως το θυραίο άνοιγμα του χώρου I3 να ανήκει στην αρχική κατασκευή του τζαμιού, αλλά πέραν της μορφολογίας του δεν υπάρχει άλλη ένδειξη.

Τα ανοίγματα της αίθουσας προσευχής είναι όπως είδαμε ήδη σε δύο στάθμες, τη στάθμη του εδάφους και τη στάθμη των θόλων. Τα περισσότερα έχουν υποστεί σοβαρές μεταγενέστερες μετατροπές, ώστε δε διασώζουν σημαντικά την αρχική τους μορφή. Σημερινές πόρτες ήταν αρχικά παράθυρα της αίθουσας προσευχής σε χαμηλή στάθμη.

Ωστόσο το βόρειο άνοιγμα της αίθουσας προσευχής σώζει σε σημαντικό βαθμό την αρχική του μορφή και κατασκευή. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι πρόκειται για ελαφρά ορθογωνικό άνοιγμα, με οξυκόρυφο ανακουφιστικό τόξο πάνω από το ευθύγραμμο υπέρθυρο, ώστε να σχηματίζεται σε ελαφρά εσοχή λίθινο τύμπανο. Ο πεσσός είναι καλοχτισμένος. Η μορφή αυτή είναι συνηθισμένη στην οθωμανική αρχιτεκτονική. Το υπέρθυρο σχηματίζεται από τρία ισχυρά δοκάρια διατομής της τάξης του 15x15 τα οποία είναι εγκιβωτισμένα στην τοιχοποιία σε βάθος της τάξης των 60 εκατοστών εκατέρωθεν. Επάνω από τα δοκάρια αυτά υπάρχουν τρεις εγκάρσιες δοκίδες, πιθανότατα ακατέργαστα κλαδιά, που ίσως έδεναν τα τρία δοκάρια μεταξύ τους. Επάνω από την κατασκευή αυτή, διαμορφώνεται το λίθινο υπέρθυρο. Είναι πιθανό ότι το θύρωμα της εξωτερικής παρειάς αποτελούνταν από λίθινα ολόσωμα μέλη, καθώς υπάρχει εγκοπή στη μία πλευρά του ανοίγματος. Στα λίθινα αυτά μέλη, πιθανόν πώρινα, θα προσαρμόζονταν το κιγκλίδωμα.

Η κατασκευή του υπερθύρου γίνεται εξωτερικά με λίθινους θολίτες εναλλάξ με πλίνθους που σχηματίζουν αδρά το οξυκόρυφο τύμπανο, σε εξοχή από την τοιχοποιία της τάξης των τριών εκατοστών. Την καθαρότητα της γεωμετρίας αναλαμβάνει στη συνέχεια το επίχρισμα. Από την εσωτερική πλευρά η κατασκευή είναι απλούστερη, δεν εξέχει από τον τοίχο, επομένως το ανακουφιστικό τόξο δεν έχει υπόσταση στην εικόνα του εσωτερικού χώρου. Η κατασκευή είναι πάλι από λίθινους θολίτες και πλίνθους, αλλά όχι απαραίτητα εναλλάξ.

Από ίχνη και στα υπόλοιπα παράθυρα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι όλα είχαν την ίδια κατασκευή. Το αξονικό ωστόσο θυραίο άνοιγμα του ΝΔ τοίχου δεν έγινε δυνατό να διαπιστωθεί αν πρόκειται για αντίστοιχο άνοιγμα, ή για μεταγενέστερη διάνοιξη. Αξονικά στον ΒΑ τοίχο υπάρχει ένα μικρό γκρέμισμα της εσωτερικής παρειάς που διασώζει ίχνος στενού ανοίγματος με θέση ξυλοδεσιάς από πάνω. Αυτό ίσως σημαίνει ότι αξονικά από ΒΑ προς ΝΔ υπήρχαν μόνο στενά χαμηλά ανοίγματα.

Τα ανοίγματα στην στάθμη των θόλων είναι στενότερα και ψηλότερα και καλύπτονται από δύο πλάκες σκαλισμένες στο σχήμα του τεταρτοκυκλίου, ώστε συνδυαζόμενες να σχηματίζουν το ημικύκλιο. Αυτή είναι η κατασκευή στην εξωτερική και εσωτερική παρειά. Στο πάχος του τοίχου, πιθανόν το τόξο διαμορφώνεται από θολίτες. Το πρόβλημα με τα ανοίγματα αυτά είναι ότι δεν έχουν εμφανές το όριο της ποδιάς τους, έτσι δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια το ύψος τους.

Τα λίθινα ανοίγματα των τοίχων της κατοικίας δεν έγινε δυνατό να διαπιστωθεί αν έχουν ανακουφιστικό τόξο, γιατί είναι καλυμμένα από σοβά. Στο δυτικό άνοιγμα της επέκτασης του ΝΔ τοίχου ωστόσο είναι εμφανές το ανακουφιστικό τόξο, με μεγάλους ημιλαξευτούς λίθινους θολίτες, σε διάταξη τυπική για την Κυπαρισσία και τη γύρω περιοχή.

Σε κάθε περίπτωση, το υπέρθυρο είναι ξύλινο και αποτελείται από τρία ή τέσσερα κατά πλάτος τοποθετημένα δοκάρια, πάνω απ' τα οποία συνήθως τοποθετούνται άλλα δοκάρια που εισχωρούν κατά μήκος της τοιχοποιίας. Τα δύο ΒΔ παράθυρα της κύριας όψης έχουν χτιστούς πεσσούς και ποδιά σε εσοχή, ενώ το νότιο παράθυρο όχι. Το ίδιο ισχύει και για το ΒΔ παράθυρο του χώρου Ο8.

Μοναδική περίπτωση αποτελεί το μικρό τοξωτό παράθυρο του χώρου Ι6 στη ΒΔ όψη, το οποίο ανοίγεται εν μέρει μέσα στο θόλο. Έχει ξεχωριστό χτιστό λαμπά από λίθους που σχηματίζουν το μικρό τόξο, και η κάλυψή του είναι πάλι από ξύλινες δοκούς.

Τα ανοίγματα στους ξυλόπηκτους τοίχους καταλαμβάνουν πάντα το διάστημα μεταξύ δύο υποστηλωμάτων του τσατμά ή του μπαγδατιού. Υπάρχουν δύο ειδών: τα παλαιότερα είναι χαμηλά θυραία ανοίγματα με λαμπάδες από ξύλινες σανίδες. Η άλλη περίπτωση είναι ανοίγματα με νεοκλασική μορφολογική επίδραση και αναλογίες, και προσεγμένους λαμπάδες. Οι πόρτες αυτού του τύπου έχουν πάντοτε φεγγίτη.

Ιδιαίτερη και πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελούν τα ανοίγματα που διαμορφώνουν τις όψεις των χώρων Ι4, Ι5, και Ι6. Πρόκειται για σύνθετες ξύλινες φέρουσες κατασκευές που φέρουν την υπερκείμενη τοιχοποιία, και ντύνονται με κάσες. Η διάταξη είναι πόρτα και μεγάλο παράθυρο – βιτρίνα, που χωρίζονται από έναν σύνθετο ξύλινο πεσσό. Στην ποδιά του παραθύρου διαμορφώνεται λίθινος πάγκος.

Η γεφύρωση του ανοίγματος γίνεται με μεγάλα δοκάρια, τέσσερα κατά πλάτος της τοιχοποιίας, τα οποία υποβαστάζονται από ένα μικρό εγκάρσιο δοκάρι, το οποίο στηρίζεται σε δυο ξύλινα υποστηλώματα, από ένα στην εσωτερική και εξωτερική πλευρά της τοιχοποιίας. Επάνω από τα δοκάρια αυτά υπάρχουν και άλλα δοκάρια, που ενσωματώνονται στην τοιχοποιία. Η κατασκευή αυτή στη συνέχεια καλύπτεται από τις κάσες. Από τις τρεις, οι δύο

διαμορφώνονται στην πρόσοψη της επέκτασης, ενώ αυτή του Ι4 διαμορφώνεται στο αρχικό άνοιγμα της καμάρας του οθωμανικού καταστήματος.

Κουφώματα:

Στο τζαμί δε βρέθηκαν αρχικά κουφώματα ή ίχνη αυτών. Κάποιες μικρές διαγώνιες τρύπες στο άνοιγμα του χώρου Ο4 εκτιμάται ότι ανήκουν σε ξύλα στήριξης της μεταγενέστερης κάσας του τροποποιημένου ανοίγματος.

Αντίθετα η κατοικία διασώζει σε ικανοποιητικό βαθμό τα κουφώματά της, οι γνώσεις για τις οποίες μπορούν να συμπληρωθούν από παλιές φωτογραφίες. Η γενική κατασκευή των κασών είναι με μισοχαραχτές εγκοπές σε σφηνοειδή μορφή και κάρφωμα των μερών. Τα παράθυρα του ορόφου και οι βιτρίνες του ισογείου έχουν αυτήν την κατασκευή. Σώζονται σχεδόν όλοι οι φεγγίτες, που έχουν δύο ειδών κιγκλιδώματα: στις πόρτες του ορόφου είναι απλό, ενώ στις βιτρίνες του ισογείου είναι ζητάμορφα σίδερα που καρφώνονται στο ξύλο.

Οι πόρτες της κατοικίας σώζουν τα πεταλόμορφα στηρίγματα των μεντεσέδων, που καρφώνονταν στην ξύλινη κάσα, καθώς και τους στροφείς τους.

Φύλλα κουφωμάτων σώζονται στο ΒΔ παράθυρο, το ΝΔ εσωτερικό παράθυρο και την πόρτα της φυλακής. Το τελευταίο είναι σημαντικό στοιχείο καθώς στοιχειοθετεί την αυθεντικότητα της φυλακής μαζί με τα γκραφίτι των εγκλείστων.

Η ΝΔ θύρα του χώρου Ι6 σώζει το ξύλινο πρόχειρο κάσωμα και ίχνος του στροφέα.

Από τις φωτογραφίες βλέπουμε ότι τα παραθυρόφυλλα ήταν απλά σανιδωτά, κι ότι οι πόρτες είχαν την ταμπλαδωτή διάταξη και άλλων θυρών της Κυπαρισσίας και της γύρω περιοχής.

Εξοπλισμός:

Στο συγκρότημα βρέθηκαν μεγάλα και μικρά ερμάρια. Τα μικρά ερμάρια απαντούν στα καταστήματα και πρόκειται για τετραγωνικής μορφής αβαθείς εσοχές. Τα μεγάλα ερμάρια είναι στις παραδοσιακές αναλογίες, και έχουν ράφια.

Ίχνη κινητού εξοπλισμού δε βρέθηκαν.

Περιβάλλον χώρος:

Το συγκρότημα του τζαμιού είναι γωνιακό προς την πλατεία πλατάνου και την οδό Ελένης Χαμέρη, ώστε αποτελεί το όριο του δημόσιου χώρου. Πλαισιώνεται από δύο εν σειρά νεότερες κατοικίες, προς τη μεν ανατολή το παλιό επαρχείο, λεγόμενο και «οικία Παλαμά», προς το δε νότο από τη σημερινή οικία Κανελλόπουλου.

Σχηματίζεται προς ανατολάς μια πίσω αυλή που ανήκει κυρίως στην οικία παλαμά, στη στάθμη περίπου του δαπέδου της αίθουσας προσευχής. Η αυλή αυτή οδηγεί σε μια άλλη υπερυψωμένη αυλή προς ανατολάς, που σήμερα χρησιμεύει σαν χώρος εκδηλώσεων. Προς νότον σχηματίζεται η αυλή εισόδου του άνω ορόφου της οικίας Κανελλόπουλου. Η στάθμη της αυλής σήμερα είναι περίπου στη στάθμη της ποδιάς του παραθύρου της στάθμης των ημιχωνίων. Ωστόσο στη δεκαετία του '80, η στάθμη αυτή ήταν πολύ χαμηλότερη, κατά τουλάχιστον 1,5 μέτρα, ώστε ο τοίχος της κίμπλας φαινόταν σχεδόν ολόκληρος.

Η πλατεία Πλατάνου είναι σημαντική πλατεία για τον οικισμό, που συγκεντρώνει πολλά απ' τα ιστορικά χαρακτηριστικά της Κυπριαρσίας. Η είσοδος του κάστρου βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από την κατοικία, ενώ ο ίδιος ο πλάτανος σκιάζει το συγκρότημα κατά τη δύση του ηλίου. Απέναντι από το συγκρότημα βρίσκεται το σύμπλεγμα των δύο οθωμανικών κρηνών, ενώ τα οθωμανικά κτίσματα εκτός του κάστρου βρίσκονται σε άμεση εγγύτητα και θέα. Τα τείχη του κάστρου είναι ορατά από το

συγκρότημα σε κοντινή θέση, και συγκεκριμένα ο πλέον αναγνωρίσιμος καμπύλος πύργος, ο λεγόμενος «του Ιουστινιανού». Το συγκρότημα βρίσκεται επίσης απέναντι από ερείπια οικιών που σώζονταν και κατοικούνταν ως τη δεκαετία του '30.

4.0 Υπάρχουσα κατάσταση – παθολογία – διάγνωση

4.1 Γενική περιγραφή – διατύπωση σεναρίου

Το συγκρότημα παρουσιάζει διαφορετική κατάσταση ως προς τις βλάβες, τις φθορές και τον κίνδυνο κατάρρευσης στο τζαμί και στην κατοικία. Η φυσική γήρανση, η εγκατάλειψη, οι αλλοιώσεις και οι καταστροφές έχουν συντελέσει στην απώλεια της αρχικής γεωμετρίας του συγκροτήματος σε μεγάλο βαθμό. Αρχική γεωμετρία του συγκροτήματος θεωρείται εδώ η πλήρης γεωμετρία του τζαμιού σε συνδυασμό με την πλήρη γεωμετρία της κατοικίας. Ενώ ο βαθμός αλλοίωσης είναι μικρότερος στην κατοικία και μεγαλύτερος στο τζαμί, ο κίνδυνος κατάρρευσης τμημάτων είναι μεγάλος στην κατοικία και σχεδόν μηδαμινός στο τζαμί.

Στατικά, οι θόλοι φαίνονται ικανοί να παραλάβουν τα υπερκείμενα φορτία, παρά τις επιμέρους παραμορφώσεις. Αυτό επισημαίνεται κυρίως για την πλευρά της κατοικίας, η οποία επιβαρύνει αποκλειστικά τους υποκείμενους θόλους. Οι τοίχοι του τζαμιού φαίνονται ικανοί να παραλάβουν ένα νέο τρούλο, χωρίς κίνδυνο οριακής καταπόνησης ή απόκλισης από την κατακόρυφο. Οι τοίχοι φαίνονται γενικά καλοχτισμένοι, χωρίς κενά στη μάζα τους, και ικανοί να παραλάβουν τις ωθήσεις των θόλων. Μικρές μόνο ρωγμές και τοπικές αποκολλήσεις θολιτών παρουσιάζονται στα ημιχώνια, κάτι που μπορεί να δηλώνει ελαφρά χαλάρωση της κατασκευής στην ανωδομή. Οι τοίχοι της αίθουσας προσευχής

παρά την απώλεια της ξύλινης περίδεσης είναι ακόμα ικανοί να παρέσχουν στο κτίριο λειτουργία κουτιού.

Αντίθετα η κατοικία δε διαθέτει την αντίστοιχη λειτουργία κουτιού για δύο λόγους: α) η κατασκευή δεν κλείνει, αλλά χρησιμοποιεί τον τοίχο του τζαμιού για τέταρτη πλευρά, β) η τοιχοποιία της κατοικίας είναι ένα πτυχωτό ελεύθερο σχήμα που κλείνει με ξυλόπηκτους τοίχους.

Η κατασκευή της κατοικίας δεν είναι επίσης ικανοποιητική καθώς δεν υπάρχει σοβαρή μέριμνα για τη σύνδεση της ξυλόπηκτης κατασκευής με το τζαμί. Η επέκταση επίσης του τοίχου του τζαμιού, αν και δεν παρουσιάζει ρωγμές ή αποκλίσεις, είναι ουσιαστικά ένας κατακόρυφος πρόβολος. Οι πολλές φάσεις και επεκτάσεις των ξυλόπηκτων τοίχων επίσης δε βοηθούν στη σταθερότητα του κτιρίου.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι η κατασκευή του τζαμιού και των καταστημάτων είναι μια σταθερή κατασκευή, στην οποία έρχεται να προσαρμοστεί η ξυλόπηκτη κατασκευή της κατοικίας. Ο πτυχωτός τοίχος της κατοικίας συμβάλλει στη σταθερότητα, γιατί φαίνεται καλοχτισμένος. Στην πραγματικότητα, η κατασκευή της κατοικίας απλώς εγκιβωτίζεται και ισορροπεί ανάμεσα στους υποκείμενους θόλους, τον τοίχο του τζαμιού, και την πτυχωτή τοιχοποιία προς νότον. Το μοντέλο αυτό πάσχει αρκετά σοβαρά στη ΝΔ όψη, όπου ο θόλος και ο τοίχος του Ι6 εμφανίζει εκτεταμένη ρωγμή και ο ΝΔ τοίχος έχει κάνει καμπύλη περίπου στο μέσο του ύψους του.

Η επέκταση των ισογείων καταστημάτων δεν επηρεάζει πλέον σοβαρά την στατικότητα του συνόλου. Παλιότερα, η σήμερα κατεδαφισμένη δυτική πτέρυγα καταπονούσε σημειακά τη δυτική γωνία της επέκτασης, με αποτέλεσμα την εμφάνιση εκτεταμένων ρωγμών στις δύο πλευρές της.

Η κατοικία πάσχει σήμερα αρκετά, και αρχίζει να υποκύπτει στις χρόνιες καταπονήσεις. Η δυτική γωνία παρουσιάζει άμεσο κίνδυνο κατάρρευσης, η στέγη έχει αστοχήσει και πιθανότατα θα καταρρεύσει

άμεσα. Η στέγαση των χώρων Ο8 και Ο7 καθώς και το πάτωμα του Ι8 έχουν καταρρεύσει πιθανότατα από αδυναμία σύνδεσης με τον τοίχο του τζαμιού. Τα υποστηλώματα των χώρων Ι6 και Ο6β στέκονται μόνον χάρη στα καρφιά τους και συνεχίζουν να φέρουν κατακόρυφα και πλάγια φορτία της στέγης χωρίς καμιά πλάγια αντιστήριξη. Επίσης η κατασκευή της στέγης και της οροφής έχει αρχίσει να γλιστράει από τον τοίχο του τζαμιού, ενώ πολλοί τοίχοι παρουσιάζουν απόκλιση απ' την κατακόρυφο.

Το συγκρότημα συνολικά είναι πλήρως υδατοδιαπερατό. Εντούτοις δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα σημαντικές φθορές στα ξύλα από την υγρασία. Ωστόσο το νερό επιτείνει τα προβλήματα καθώς βρέχει τα μπάζα που είναι εγκλωβισμένα στη στέγη, και υπονομεύει τις συνδέσεις των υποκείμενων ξύλινων φερόντων στοιχείων.

Η γενική θεώρηση είναι λοιπόν ότι ο μηχανισμός καταστροφής είναι ότι η κατοικία σιγά σιγά αποκολλάται απ' το τζαμί, και αυτό, σε συνδυασμό με τη ρωγμή του ισόγειου θόλου, συντελεί στη σταδιακή αποδιοργάνωση της κατασκευής. Η κατεδάφιση της δυτικής γωνίας επέτεινε τα προβλήματα. Οι καταπονήσεις προς αυτήν την κατεύθυνση ασκούνται στο κτίριο για πάνω από εκατό χρόνια, και έτσι προσεγγίζονται επικίνδυνα τα όρια της αντοχής του.

4.2 Περιγραφή της κατάστασης αναλυτικά

Στον ισόγειο χώρο Ι2 παρατηρείται μούχλα στην τοιχοποιία λόγω της ύπαρξης της τρύπας της σκάλας.

Στους ισόγειους χώρους Ι5 και Ι6 παρατηρείται μερική ή πλήρης κατάρρευση της οροφής, που περιλαμβάνει την επέκταση των θόλων. Η τοιχοποιία της επέκτασης δεν δένεται με την προηγούμενη κατασκευή. Στο χώρο Ι6 παρατηρείται παραμόρφωση του θόλου και διατμητική ρωγμή στο νότιο άκρο της τοιχοποιίας. Η δυτική γωνία έχει διατμητική διαμπερή ρωγμή και στους δύο τοίχους

πλησίον της σύνδεσης. Η τοιχοποιία έχει πάρει κλίση και προς τις δύο πλευρές της τάξης των 6 εκατοστών από την κατακόρυφο, η δε βάση της είναι πλήρως αποδιοργανωμένη. Λόγω της κατάρρευσης της αρχικής όψης του χώρου, τα μπάζα του θόλου στη δυτική γωνία δεν συγκρατούνται και πέφτουν, παρασέρνοντας την υπερκείμενη κατασκευή.

Αν και η κατασκευή είναι πλήρως υδατοδιαπερατή, δεν παρατηρούνται προβλήματα στην τοιχοποιία λόγω υγρασίας.

Στο χώρο 17 παρατηρείται αποδιοργάνωση της κατασκευής του πεσσού της σκάλας.

Στο χώρο 18 όλη η υπερκείμενη κατασκευή έχει καταπέσει. Δεν παρατηρούνται ρωγμές στην τοιχοποιία, ούτε αποκόλληση των τοίχων μεταξύ τους.

Στο χώρο Ο234 παρατηρείται απόκλιση του νεότερου στηθαιού από την κατακόρυφο της τάξης των 3 εκατοστών. Στην όψη της αίθουσας προσευχής αναπτύσσεται ριζικό σύστημα, που βρίσκει χώρο στις κοιλότητες των ξυλοδεσιών και σε εσωτερικές αποκολλήσεις λίθων.

Στο χώρο Ο5α και Ο5β παρατηρείται απόκλιση του ΝΔ τοίχου από την κατακόρυφο προς ΝΔ της τάξης των 5 εκατοστών, καθώς και απώλεια της επιπεδότητας. Το ενδιάμεσο χώρισμα έχει χάσει τμήματα της τοιχοπλήρωσής του. Ο ΒΔ τοίχος επίσης αποκλίνει από την κατακόρυφο προς νότον κατά περίπου 5 εκατοστά. Το τελευταίο σε συνδυασμό με τις αποκλίσεις του τοίχου του ισογείου συντελεί στην απώλεια επιπεδότητας όλης της ΒΔ όψης του συγκροτήματος.

Στους χώρους αυτούς έχει καταπέσει μερικώς η οροφή, και πολλά από τα οριζόντια ξύλινα στοιχεία της στέγης έχουν φύγει από τις φωλιές τους. Παρατηρείται σήψη ορισμένων ξύλων λόγω υγρασίας. Η εναπομείνασα οροφή του χώρου Ο5β έχει καμπυλωθεί λόγω της ύπαρξης από πάνω μπάζων στη στέγη, τα οποία βρέχονται με τη βροχή, αυξάνοντας το βάρος τους.

Στον χώρο Ο6α παρατηρείται ελαφρά απόκλιση του λίθινου τοίχου της ΝΔ όψης. Το ΒΔ μεταγενέστερο χώρισμα έχει αποκολληθεί από τους τοίχους και παρουσιάζει βέλος κάμψης. Το δάπεδο στη δυτική γωνία του χώρου έχει υποχωρήσει προς το θόλο. Η ξύλινη κατασκευή του δαπέδου έχει σαπίσει.

Η οροφή του χώρου έχει καταπέσει και κείται στο δάπεδο. Ο νότιος αμείβοντας του ΝΔ φορέα της στέγης έχει αστοχήσει, και ο νότιος μαχιάς κείται οριζόντιος πάνω στο ορφανό ξύλο. Ο δυτικός στρωτήρας της στέγης, πάνω από το χώρο Ο6β έχει αστοχήσει επίσης. Έτσι η κατασκευή της στέγης έχει καταρρεύσει τοπικά, με σοβαρό κίνδυνο ολικής κατάρρευσης. Πολλές από τις ξύλινες δοκούς έχουν υποστεί βλάβες από την υγρασία.

Στο χώρο Ο6β οι σοβαρότερες βλάβες είναι η αστοχία του ως άνω στρωτήρα της στέγης και η κλίση των δύο συνεχόμενων ξύλινων υποστηλωμάτων, με κίνδυνο κατάρρευσης. Τα μπάζα που προέκυψαν από την κατεδάφιση του χώρου είναι πιθανό να πιέζουν περαιτέρω την εναπομείνασα τοιχοποιία.

Η κατασκευή του πατώματος και της στέγης του χώρου Ο8 έχει πλήρως καταρρεύσει, και κείται στον υποκείμενο χώρο Ι8. Παρατηρούνται βλάβες στα ξύλινα στοιχεία λόγω υγρασίας.

Στο χώρο Ο1, την αίθουσα προσευχής παρατηρείται τοπικά ανάπτυξη φυτών και ριζικού συστήματος, κυρίως στην ανωδομή, όπου τα κενά της τοιχοποιίας είναι περισσότερα. Εντούτοις ποώδη φυτά αναπτύσσονται και σε κατώτερα σημεία της τοιχοποιίας. Ο μεγαλύτερος μελλοντικός κίνδυνος είναι ένα νεαρό πεύκο στο δυτικό ημιχώριο. Το δάπεδο του χώρου είναι επίσης κατάφυτο, και ορισμένα φυτά έχουν γίνει πλέον δέντρα που πιθανόν αποδιοργανώνουν το αρχικό δάπεδο της αίθουσας προσευχής.

Στην κίμπλα, ο πεσσός ανατολικά του μιχράμπ έχει αποδιοργανωθεί, πολλοί λίθοι έχουν καταπέσει, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της στήριξης του ανατολικού ημιχώριου.

Παρατηρείται επίσης ρωγμή στην νότια πλευρά της, η οποία δεν έγινε δυνατό να διαπιστωθεί αν πρόκειται για διατμητική. Όλη η κίμπλα παρουσιάζει προβλήματα υγρασίας λόγω της ανύψωσης με μπάζα της στάθμης της αυλής από πίσω, και της δημιουργίας κήπου σε παρτέρι στη στάθμη περίπου των πρεκιών των κατώτερων παραθύρων.

Η βάση της στεφάνης έχει λίθους ασύνδετους μεταξύ τους, που με την ανάπτυξη ριζών αποκολλούνται. Στο νότιο και στο δυτικό ημιχώνιο έχουν καταπέσει οι θολίτες κοντά στο κλειδί.

Σε όλο το κτίριο παρατηρείται απώλεια των επιχρισμάτων, και σε ορισμένες περιπτώσεις και των συνδετικών κονιαμάτων.

4.3 Κατάταξη και αξιολόγηση προβλημάτων

Ξεκινώντας πρέπει να σημειωθεί ότι ο εντοπισμός, η καταγραφή και η ανάλυση των βλαβών πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια που επέτρεψε η αποτύπωση εσωτερικά και εξωτερικά, όπως προέκυψε από την επιτόπια παρατήρηση και εκτεταμένη φωτογραφική τεκμηρίωση.

Τα προβλήματα του κτιρίου δεν είναι όμοια σε κάθε φάση της κατασκευής. Η κατασκευή του τζαμιού δεν έχει σοβαρά προβλήματα, ενώ η κατασκευή της κατοικίας είναι στα όρια της κατάρρευσης. Προκειμένου να διατυπωθεί μια ρεαλιστική πρόταση στερέωσης, διακρίνουμε τα προβλήματα καταρχήν στις εξής τέσσερις κατηγορίες:

1) Δομοστατικά προβλήματα:

A. Το τζαμί δεν παρουσιάζει κάποιο σοβαρό δομοστατικό πρόβλημα καθώς, παρά την κατάρρευση του τρούλου και τη χαλαρή σύνδεση του δακτυλίου της στεφάνης, δεν παρουσιάζονται αποκλίσεις από την κατακόρυφο, ούτε σοβαρές ρηγματώσεις.

B. Η κατοικία παρουσιάζει σοβαρότατα δομοστατικά προβλήματα που οφείλονται στην χαλαρή έως ανύπαρκτη σύνδεση με το τζαμί, κι επομένως την απώλεια λειτουργίας του κουτιού. Η κατασκευή φέρει οριακά τα ίδια βάρη της, τα οποία αυξάνονται τις βροχερές περιόδους. Τα ίδια βάρη και οι σεισμικές καταπονήσεις έχουν συντελέσει σε αποκλίσεις από την κατακόρυφο και απώλεια διαφραγματικής λειτουργίας των εσωτερικών τοίχων. Η ρωγμή στο θόλο και τον τοίχο του χώρου Ο6α χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

2) Οικοδομικά προβλήματα:

Είναι τα συνηθέστερα προβλήματα στην κατασκευή.

A. Το τζαμί έχει απωλέσει τη στέγασή του και το σύστημα εσωτερικών ξύλινων περιδέσεων. Τα επιχρίσματα έχουν χαθεί, και στην τοιχοποιία αναπτύσσονται ριζικά συστήματα, και ποώδη ή ξυλώδη φυτά. η εισροή των όμβριων είναι εκτεταμένη, και τοπικά παρουσιάζεται μεταχρωματισμός των λίθων λόγω υγρασίας.

B. Στην κατοικία έχουμε τοπική απώλεια της στέγης και ολόκληρης της δυτικής γωνίας στον όροφο. Η ίδια η αρχική κατασκευή είναι μέτρια και έχει πολλά προβλήματα στις συνδέσεις μεταξύ των ξύλινων στοιχείων και των τοιχοποιιών, καθώς και των ξύλινων στοιχείων μεταξύ τους. Παρουσιάζονται πολλές ρηγματώσεις και αποκλίσεις από την κατακόρυφο. Τοπικά τα επιχρίσματα έχουν φύγει, καθώς και τμήματα των στοιχείων πλήρωσης των τσατμάδων. Η εναπομείνουσα στέγη δεν εμποδίζει την εισροή των όμβριων, στα οποία ολόκληρη η κατασκευή είναι πλήρως εκτεθειμένη.

3) Αισθητικά προβλήματα:

Το συγκρότημα παρουσιάζει σημαντικά αισθητικά προβλήματα, κυρίως λόγω των απωλειών του τρούλου, του προστώου, της δυτικής γωνίας, και της στέγασης. Σημαντικό αισθητικό πρόβλημα είναι επίσης η αστοχία της στέγης και οι αποκλίσεις από την κατακόρυφο, καθώς και η απώλεια επιπεδότητας των όψεων. Απαντάται επίσης τοπικά μεταχρωματισμός λίθων αλλά και άτεχνα,

σύγχρονα κονιάματα. Σε τοίχους του τζαμιού υπάρχουν χυτά υλικά, χρώματα και άλλα, από την αναστήλωση του παρακείμενου κτιρίου του επαρχείου. Παρατηρείται απώλεια επιχρισμάτων ή αποσάθρωσή τους. Σαπισμένα ξύλα στις όψεις και σπασμένα κουφώματα εκτός της θέσης τους, ή και εντελώς απόντα, επιτείνουν το πρόβλημα. Προσθήκες σύγχρονες δεν υπάρχουν, εκτός από έναν θερμοσίφωνα της οικίας Κανελλοπούλου στο νότιο ημιχώνιο. Υπάρχει επίσης ζήτημα με τον περιβάλλοντα χώρο, ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως για στάθμευση.

4) Λειτουργικά προβλήματα:

Το συγκρότημα έχει πάψει να φιλοξενεί κάποια καθημερινή χρήση εδώ και περίπου είκοσι χρόνια. Το κτίριο του τζαμιού έχει απωλέσει την καθημερινή του χρήση ως λειτουργικού χώρου εδώ και περίπου δύο αιώνες. Η νέα χρήση θα απαιτήσει σοβαρές παρεμβάσεις προκειμένου το συγκρότημα να παραλάβει ξανά καθημερινές δημόσιες λειτουργίες, σε σύγχρονους και ασφαλείς χώρους.

5.0 Πρόταση στερέωσης και αποκατάστασης

5.1 Στόχοι και αρχές

Η αποκατάσταση και επανάχρηση του συγκροτήματος του τζαμιού προτείνεται στα πλαίσια παλιότερης ιδέας του Δήμου Κυπαρισσίας για επανάχρηση όλου του συγκροτήματος οικίας Παλαμά – τζαμιού – οικίας Κάμπρα. Επίσης προτείνεται στα πλαίσια της ανάδειξης του ιδιαίτερου ιστορικού χαρακτήρα της Άνω Πόλης της Κυπαρισσίας, όπως επίσης και στα πλαίσια αναζωογόνησης του σύγχρονου οικισμού, με την εγκατάσταση ήπιων λειτουργιών αναψυχής και εμπορίου στη σημερινή περιοχή αμιγούς κατοικίας.

Η μελέτη συντάχθηκε με σκοπό να βρεθεί η καλύτερη δυνατή ισορροπία μεταξύ των δραστικών νέων επεμβάσεων, και να

αναδειχθούν τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία του συγκροτήματος. Βασικά στοιχεία της πρότασης αποτελούν: η συμβατότητα των νέων υλικών με κάθε ένα από τα δύο διακριτά κατασκευαστικά συστήματα του συγκροτήματος, η ένταξη των νέων επεμβάσεων με τρόπο διακριτό και η ενοποίηση του αισθητικού αποτελέσματος. Δίνεται προτεραιότητα στην διατήρηση της αυθεντικότητας της κατασκευής έναντι του υλικού, εκτός από συγκεκριμένα αξιολογημένα υλικά στοιχεία των οποίων η απώλεια σημαίνει και απώλεια της αξίας του συγκροτήματος. Δε δίνεται προτεραιότητα στην αντιστρεψιμότητα των επεμβάσεων, καθώς προέχει η αποκατάσταση του συνόλου.

Εντός αυτών των κριτηρίων τέθηκαν οι στόχοι:

- 1) Διατήρηση της μορφής του συγκροτήματος και όλων των ιστορικών φάσεων ακριβώς όπως έφτασαν ως τις μέρες μας.
- 2) Ενίσχυση της στατικής συμπεριφοράς του κτιρίου και ουσιαστική βελτίωση της αρχικής στατικής σύλληψης.
- 3) Αποκατάσταση της γεωμετρίας του συγκροτήματος, όπως και των αρχιτεκτονικών στοιχείων που έχουν καταστραφεί ή αφαιρεθεί.
- 4) Εγκατάσταση νέας δημόσιας χρήσης, ήπιας μορφής, που αφενός θα επαναφέρει το συγκρότημα στη δημόσια χρήση μετά από έναν αιώνα, αφετέρου θα σέβεται και θα διατηρεί τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του μνημείου, χωρίς να αλλοιώνει την αυθεντικότητα και τις αρχιτεκτονικές αξίες του.

5.2 Πρόταση επανάχρησης

Η πρόταση περιλαμβάνει τη σύνδεση του συγκροτήματος με το πρώην επαρχείο – οικία Παλαμά, και τη δημιουργία ενός δημοτικού

πνευματικού κέντρου με μικρό μουσείο, χώρο εκθέσεων, χώρο εκδηλώσεων, μικρού πωλητηρίου και καφετέριας.

Ο οργανικός τρόπος που αναπτύχθηκε το όλο συγκρότημα και η ήδη υπάρχουσα χρήση του επαρχείου ως χώρου εκδηλώσεων και εκθέσεων, υποδηλώνουν τη χωροθέτηση των λειτουργιών στους αντίστοιχους χώρους. Βασικό στοιχείο της σύνθεσης αποτέλεσε ο σεβασμός του χαρακτήρα του συγκροτήματος και η εξυπηρέτηση σύγχρονων αναγκών. Επιπλέον, τη σύνθεση καθόρισε ο σεβασμός του αυτόνομου – ημιανεξάρτητου χαρακτήρα καθενός από τα τρία κτίρια.

Λειτουργικά διατηρείται η προϋπάρχουσα κίνηση στους χώρους του συγκροτήματος, ενώ καθαιρούνται μεταγενέστερα, μη φέροντα, διαχωριστικά στοιχεία.

Ο χώρος I2 συνεχίζει να είναι η είσοδος προς το προστώο, το οποίο δεν ανακασκευάζεται, και την αίθουσα προσευχής. Ο τρούλος ανακατασκευάζεται για την αναγκαία στέγαση, αλλά και για να λειτουργήσει ως σύμβολο της νέας χρήσης, δεδομένου ότι θα είναι ορατός από μακριά.

Η αίθουσα προσευχής μετατρέπεται σε κύριο χώρο εκδηλώσεων του συγκροτήματος, με τρεις προσβάσεις, την κύρια από το προστώο, και δύο δευτερεύουσες από τον κήπο της οικίας Παλαμά, και από την νότια πτέρυγα της κατοικίας. Η νότια είσοδος της κατοικίας διατηρεί το χώρο I8 της φυλακής, όπου χωροθετούνται σε μια άκρη οι χώροι υγιεινής, ενώ στον υπερκείμενο O8 προτείνεται μια μικρή έκθεση με τη μορφή πινακίδων, σχετική με το ιστορικό παρελθόν της Άνω Πόλης και των φυλακών. Οι χώροι I7 και O7 αποτελούν τον προθάλαμο στην έκθεση. Η αποκατάσταση του πατώματος γίνεται με μεταλλική κατασκευή πασαρέλας που ενοποιεί κατακόρυφα τους χώρους I8 και O8, ενώ ορίζει την πορεία προς την πλευρική είσοδο της κεντρικής αίθουσας. Η στέγαση του χώρου

γίνεται με μονοκλινές μεταλλικό στέγαστρο που ακολουθεί τη γεωμετρία της αρχικής στέγασης.

Ο εμπορικός χαρακτήρας του ισογείου του συγκροτήματος διατηρείται αφενός με την ενοποίηση των χώρων Ι3 και Ι4 και την εγκατάσταση ενός πωλητηρίου – ψιλικατζίδικου, αφετέρου με την εγκατάσταση στους ενοποιημένους χώρους Ι5 και Ι6 μιας καφετέριας, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών του κάστρου, αλλά και για τη γενικότερη αναζωογόνησης της γειτονιάς. Η καφετέρια επεκτείνεται στον όροφο στους ενοποιημένους χώρους Ο6β και Ο6α, ενώ καθαιρείται το μεταγενέστερο χώρισμα.

Η δυτική γωνία συμπληρώνεται με σύγχρονη κατασκευή σε εσοχή από τους λίθινους τοίχους, αναπαράγοντας τη γεωμετρία της αρχικής κατασκευής. Η κατασκευή είναι ξύλινη, και έχει μορφή σύγχρονου ξώστεγου, με στέγαση σε μεγάλο πρόβολο, στηθαίο και συνεχή παράθυρα.

Οι χώροι Ο5α και Ο5β ενοποιούνται, με την κατάργηση του εσωτερικού χωρίσματος, και αναλαμβάνουν τη λειτουργία του προθαλάμου της αίθουσας εκδηλώσεων κατά τους χειμερινούς μήνες.

5.3 Τεχνική περιγραφή

Θεμέλια:

Από τις παρατηρήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της αποτύπωσης δεν έγινε δυνατό να εκτιμηθεί η φύση και το βάθος των θεμελίων. Υπάρχει ωστόσο η υπόνοια ότι η θεμελίωση γίνεται τουλάχιστον εν μέρει στο φυσικό βράχο, με έμφαση στα ΝΑ του κτιρίου.

Συνεπώς, κατά τη διάρκεια της παρούσας μελέτης δε θα πραγματοποιηθούν εργασίες ενίσχυσης θεμελίων, αλλά προτείνεται

η διερεύνηση με δοκιμαστικές τομές ώστε να εξακριβωθεί το είδος τους και η επάρκειά τους.

Τοίχοι:

Οι τοίχοι του τζαμιού δεν παρουσιάζουν εκτεταμένες φθορές, εκτός από την υγρασία του εδάφους στην κίμπλα. Τοπικά παρουσιάζονται επεμβάσεις με σύγχρονα υλικά και κονιάματα με βάση το τσιμέντο. Οι τοίχοι της κατοικίας παρουσιάζουν τοπικά σοβαρές ρωγμές.

Για το τζαμί προτείνεται φυσικά ο καθαρισμός της τοιχοποιίας από σύγχρονα μονωτικά και αρμολογήματα με βάση το τσιμέντο, αλλά και η καθαίρεση των αποσαθρωμένων επιχρισμάτων στα ημιχώνια, με διατήρηση μόνο των πιο σταθερών τμημάτων.

Για την κατοικία προτείνεται η καθαίρεση των επιχρισμάτων σε κείρια σημεία, ώστε να διαπιστωθεί η κατάσταση της τοιχοποιίας. Στις περιοχές όπου το επίχρισμα είναι εύθρυπτο, προτείνεται η καθαίρεσή του.

Προτείνεται όχι βαθύς καθαρισμός των αρμών, εκτός από περιοχές ρωγμών και κενών στην τοιχοποιία. Κατά τη διάρκεια του καθαρισμού μπορεί να γίνει αντικατάσταση κατεστραμμένων λίθων, ενσφήνωση μικρών λίθων ή ακόμη και λιθοσυρραφή όπου χρειάζεται. Προτείνεται επίσης η καθαίρεση μεταγενέστερων ευτελών συμπληρώσεων με σκοπό την αποκάλυψη της αρχικής γεωμετρίας των ανοιγμάτων, αλλά και τη διεύρυνση του αξονικού ανοίγματος του ΝΔ τοίχου της αίθουσας προσευχής. Οι λίθοι που θα χρησιμοποιηθούν στις συμπληρώσεις πρέπει να συμπαγείς και μορφολογικά να προσεγγίζουν τον υφιστάμενο τρόπο δόμησης. Προτείνεται μάλιστα η χρήση εκπεσόντων λίθων σε κοντινά σημεία της τοιχοποιίας.

Συγκεκριμένα στο τζαμί θα γίνει συμπλήρωση του πεσσού της κίμπλας ανατολικά του μιχράμπ, με λαξευμένους λίθους ανάλογου

μεγέθους με την υπάρχουσα κατασκευή. Θα συμπληρωθούν επίσης οι θολίτες των ημιγωνίων, από παρόμοια λαξευμένο πωρόλιθο. Ο υπάρχων καταπεσών θολίτης στο νότιο ημιγώνιο θα χρησιμοποιηθεί εκ νέου.

Μετά τον καθαρισμό θα γίνει προσεκτικό αρμολόγημα με κατάλληλο νέο ασβεστοκονίαμα. Στην περίπτωση των ρωγμών γίνεται κατά τόπους διεύρυνση της ρωγμής, ξύσιμο με συρματόβουρτσα για την περαιτέρω απομάκρυνση σαθρών κονιαμάτων και πλύσιμο με νερό υπό πίεση. Ακολουθεί εισαγωγή του νέου κονιάματος με μυστρί όσο το δυνατόν βαθύτερα στην τοιχοποιία.

Το κτίριο στη δυτική γωνία θα υποστηλωθεί, η γωνία θα καθαιρεθεί και θα ξαναχτιστεί με τους ίδιους λίθους, και τα ανοίγματα στην ίδια θέση, ώστε να δεθεί η γωνία εκ νέου και να κατακορυφωθεί ο τοίχος.

Παράλληλα θα αξιολογηθεί η εφαρμογή ενεμάτων (υδραυλικής ασβέστου) κατά περίπτωση, για την ομογενοποίηση της μάζας. Με τη μέχρι τώρα παρατήρηση, ενέματα θα χρειαστούν στον ισόγειο χώρο Ι6. Μετά τον καθαρισμό θα εξεταστεί η πιθανότητα εφαρμογής τους και σε άλλους χώρους.

Μετά την εφαρμογή των ενεμάτων θα δεθούν οι τοίχοι της επέκτασης των καταστημάτων στους χώρους Ι5 και Ι6 με τη διάτρηση κατά μήκος και την τοποθέτηση μεταλλικών ράβδων Φ18, αγκυρωμένων εκατέρωθεν με πλάκες αγκύρωσης, στη στάθμη των πρεκίων των ανοιγμάτων.

Θόλοι:

Οι θόλοι των καταστημάτων δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα, εκτός από την αλλαγή της γεωμετρίας στον Ι2 και στον Ι6. Προτείνεται προσεκτικός καθαρισμός των εσωραχίων στο σύνολό τους, απομάκρυνση αρμολογημάτων με βάση το

σκυρόδεμα, και ακόλουθα νέο αρμολόγημα με κατάλληλο νέο ασβεστοκονίαμα.

Προτείνεται επίσης η εφαρμογή ενεμάτων βαρύτητας προκειμένου να ενισχυθεί η μονολιθικότητά τους.

Προτείνεται η τοπική απομάκρυνση των μπάζων των εξωρραχίων και η αντικατάστασή τους με θραυσμένα κεραμικά, προκειμένου να ελαφρυνθεί η κατασκευή.

Κατ' εξαίρεση στο εσωρράχιο του θόλου του χώρου Ι6, κατά τον καθαρισμό θα πραγματοποιηθούν διερευνητικές τοπικές καθαιρέσεις του κονιάματος, ώστε να διαπιστωθεί το μέγεθος της βλάβης, και θα αντικατασταθούν τυχόν σπασμένοι λίθοι. Παράλληλα θα τοποθετηθούν διάτρητες μεταλλικές λάμες (τζινέτια) στο εσωρράχιο, ώστε να αποκατασταθεί η μηχανική συνέχεια.

Δάπεδα:

Μετά την απομάκρυνση της σύγχρονης τσιμεντοκονίας στο προστώο και τις εργασίες ελάφρυνσης των θόλων, διαμορφώνεται το δάπεδο με τους ίδιους μικρούς λίθους και κατά τον ίδιο τρόπο. Αν το τελικό δάπεδο είναι ασφαλές για σύγχρονες συναθροίσεις σε δημόσιο χώρο, αφήνεται ως έχει. Σε διαφορετική περίπτωση, πραγματοποιείται επίστρωση μικρού πάχους (5 εκατοστών) ελαφρομπετόν, ελαφρά οπλισμένου με ανοξειδωτο πλέγμα (Φ3 / 500).

Η τελική επικάλυψη γίνεται με πατητή τσιμεντοκονία. Μετά την ολοκλήρωση της προετοιμασίας του υποστρώματος, καθαρίζονται οι σκόνες, κλπ, κι ακολουθεί κατάβρεξη. Το μίγμα εφαρμόζεται με επίπεδη σπάτουλα σε στρώσεις 5 – 10 μμ, πιέζεται ώστε να εξαλειφθούν οι φυσαλίδες αέρα και στη συνέχεια η επιφάνει τριβεται, εξομαλύνεται, και λειαινεται ελαφρά. Στην κατασκευή προβλέπεται κλίση 1% για την απορροή των υδάτων, σε αρμό στην ακμή του δαπέδου με το στηθαίο.

Στην αίθουσα προσευχής, όπου πιθανότατα δε θα βρεθεί αρχικό δάπεδο, η τελική επικάλυψη θα γίνει από βιομηχανικό δάπεδο.

Το δάπεδο της κατοικίας θα γίνει καρφωτό ξύλινο. Η υπάρχουσα κατασκευή θα διατηρηθεί όπου τα καδρόνια δεν έχουν σαπίσει από την υγρασία.

Πάνω από τους θόλους θα ακολουθηθεί η ως άνω διαδικασία καθαρισμού και διάστρωσης ελαφρομπετόν εξομάλυνσης. Πάνω σε αυτό θα καρφωθεί ξύλινος σκελετός καδρονιών διατομής 5x7 εκατοστών ανά απόσταση 50 εκατοστών από τον άξονά τους. Μεταξύ των καδρονιών τοποθετείται ελαστικό παρέμβυσμα και η οριζοντίωση γίνεται με σφήνες. Αυτές θα καρφωθούν μαζί με το καδρόνι στην πλάκα. Στο διάκενο μεταξύ της πλάκας και του ψευδοπατώματος, που καρφώνεται στα καδρονάκια, τοποθετείται εύκαμπτο θερμομονωτικό υλικό. Η τελική επικάλυψη πραγματοποιείται με ξύλινες τάβλες πλάτους 150 mm και πάχους 22 mm.

Στέγη:

Κατασκευάζεται εξολοκλήρου νέα στέγη πάνω από τους χώρους της κατοικίας Ο5αβ, Ο6αβ. Η γεωμετρία της ακολουθεί την υπάρχουσα. Παραμένουν τρεις οι κύριοι φορείς, ενώ μπορούν να διατηρηθούν στην κατασκευή ορισμένα δοκάρια που δεν έχουν καταστραφεί. Οι φορείς είναι μορφής ζευκτού, τοποθετημένων στις ίδιες θέσεις με τους σημερινούς. Η θέση συνάντησης των αμειβόντων διαμορφώνεται με μπουλόνια, ενώ ανά διαστήματα οι δοκοί συνδέονται με επιτεγίδες, για την παραλαβή των πλάγιων ωθήσεων.

6.0 Βιβλιογραφία

1. Αλμπάνη, Β., *Οθωμανικές κρήνες στην Άνω Πόλη Κυπαρισσίας*, περιοδ. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 105 (Οκτ. – Δεκ. 2007).
2. Ντόκος Κ., *Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδον της Β' Ενετοκρατίας. Ανέκδοτα έγγραφα εκ του Αρχείου της Βενετίας*, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbucher*, 21, Αθήνα, 1972.
3. Coronelli Vincenzo, *Morea, Negroponte & adiacenze*, Venice, 1685.
4. Grimani Francesco, *Raccolta delli disegni della pianta de tutte le piazza del Regno di Morea*, χ.τ., χ.χ.
5. Τσελεμπί Εβλιά, *οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)*, Αθήνα, 1994.

Περίληψη

Το συγκρότημα του τζαμιού της Άνω Πόλης Κυπαρισσίας είναι καίριο στοιχείο της ιστορικής ταυτότητας του οικισμού. Είναι χωροθετημένο στην καρδιά του ιστορικού πυρήνα, απέναντι από το κάστρο, και περιλαμβάνει ένα τυπικό τζαμί του 17^{ου} αιώνα και μια νεότερη κατοικία του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα. Το τέμενος έχει υπερυψωμένη την αίθουσα προσευχής πάνω από θολωτά καταστήματα, μερικά απ' τα οποία έχει ενσωματώσει σε δεύτερη φάση η κατοικία. Άλλοτε είχε τετρακίδιο προστώο, το οποίο δε σώζεται, όπως και ο τρούλος.

Η κατασκευή του τεμένους βρίσκεται σε αρκετά καλή κατάσταση δεδομένων των συνθηκών, έχει ωστόσο δεχτεί πολλές τοπικές τροποποιήσεις στην τοιχοποιία του. Μόνο δύο από τα αρχικά ανοίγματα σώζονται σε ικανοποιητικό βαθμό. Στα αξιόλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία του τεμένους περιλαμβάνονται το ενδιαφέρον λιθόκτιστο μιχράμπ με την περίτεχνη διακόσμηση, τα γωνιακά ημιχώνια της αίθουσας, και το πλίνθινο οδοντωτό γείσο. Στην κατασκευή σώζονται ίχνη ξύλινης περίδεσης.

Η κατοικία είναι τυπική για την Κυπαρισσία και τη Μεσσηνία του 19^{ου} αιώνα. Στην κατασκευή της συνδυάζει τεσσάρων ειδών ξυλόπηκτους τοίχους και λιθοδομή. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι ξύλινες προσόψεις των ισόγειων καταστημάτων, και η συνδεσμολογία των κουφωμάτων. Η κατασκευή της κατοικίας πάσχει σοβαρά, λόγω ανεπαρκούς δομικού συστήματος, λαθών στην κατασκευή, και φθορών. Τμήματα της στέγης έχουν καταρρεύσει ή είναι ετοιμόρροπα, πατώματα και οροφές έχουν καταπέσει, ενώ έχει κατεδαφιστεί η δυτική γωνία του κτιρίου. Η μέτρια κατασκευή της κατοικίας και το προβληματικό δομικό σύστημα, σε συνδυασμό με την κακή κατάσταση και την εγκατάλειψη, απειλούν το κτίριο με κατάρρευση.

Η επέμβαση για την στερέωση και επανάχρηση του κτιρίου κρίνεται αναγκαία, λόγω της εξαιρετικής σημασίας του μνημείου και της κακής γενικά κατάστασης διατήρησής του. Στα πλαίσια της αναζωογόνησης της δημόσιας ζωής στην Άνω Πόλη της Κυπαρισσίας, προτείνεται η δημιουργία ενός δημοτικού πολιτιστικού χώρου. Στο συγκρότημα προτείνεται να λειτουργήσει μικρή έκθεση ιστορικού περιεχομένου, αίθουσα εκδηλώσεων, καφετέρια και πωλητήριο. Η χρήση αφενός επαναφέρει το δημόσιο χαρακτήρα του συγκροτήματος, αφετέρου προσαρμόζεται στις δυνατότητές του, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τα σημαντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία που το καθιστούν μοναδικό.

Summary

The complex of the mosque of the Upper City of Kyparissia is a significant element of the historic identity of the settlement. It is sited at the centre of the historic urban fabric, next to the town's castle. It consists of a typical 17th century ottoman mosque and a 19th century house. The mosque has its prayer hall at first floor, above a ground of detached vaulted-covered shops, some of them are have been incorporated by the house. The mosque once had a four-columned portico, which, like the dome, is not preserved.

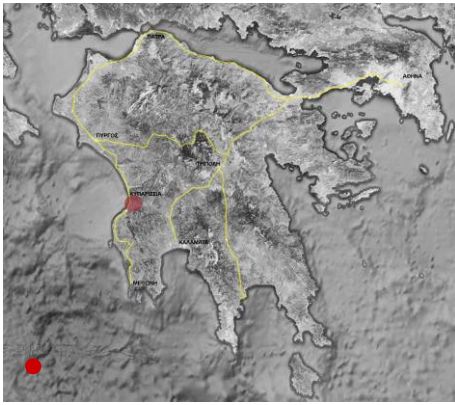
Hence the lack of these elements, the mosque's structure is in relatively good condition. Nevertheless, there are many alterations on its masonry, and only two of its windows are sufficiently preserved. Notable architectural elements are the stone-built mihrab, the pointed squinches at the corners below the dome, and the jagged-like cornice made of bricks. The structure preserves traces of a timber reinforcement system.

The house is typical 19th century building, for Kyparissia and Messenia in general. Its structure combines four kinds of timber wall construction, as well as masonry. Most notable elements include the weight-bearing timber structure of the shops' façade, and the timber connections of the frames. The house's structure is in deterioration due to insufficient structural system, wrong construction details, and impairments. Parts of the roof have fallen or are about to do so, as well as floors and ceilings. The western corner of the building has been recently demolished. The bad structure system and the fails in construction, as well as the deterioration, set a high risk that the building be in ruins.

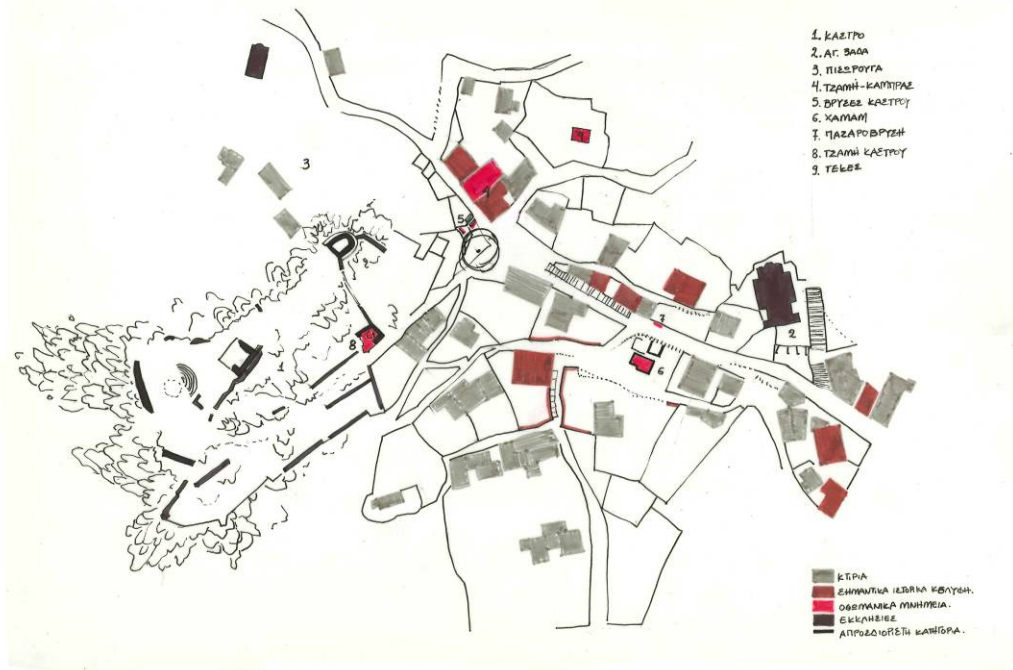
The restoration of the complex is essential, firstly because of the high significance for the Old Town of Kyparissia, and secondly

because of the bad preservation condition. In a context of revitalizing the old town, a municipal cultural center is proposed to be hosted in the complex. The project includes a small exhibition room of historic context, a main hall under a new dome, a café, and a small shop. The new function regains the public identity of the complex and respects its limits, while at the same time it features the complex's notable architectural elements.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

- Η θέση της Κυπαρισσίας.
- ● Η νέα πόλη στην πεδιάδα και η Άνω Πόλη.
- ● ● Η θέση της Άνω Πόλης στους πρόποδες του Ψυχρού. Αριστερά ο λόφος του κάστρου.

Η πλατεία πλατάνου και τα αξιόλογα μνημεία γύρω απ' αυτήν.

- Οθωμανική κρήνη απέναντι απ' το τζαμί
- ● Τεκές ή μεντρεσές νότια του τζαμιού.
- ● ● Χαμάμ δυτικά του τζαμιού.

- Το συγκρότημα του τζαμιού από ΒΔ.
- ● Το συγκρότημα του τζαμιού από ΝΔ.

- Η αίθουσα προσευχής.
- ● Η μεταγενέστερη σκάλα ανόδου.
- ● ● Σάλα της κατοικίας.

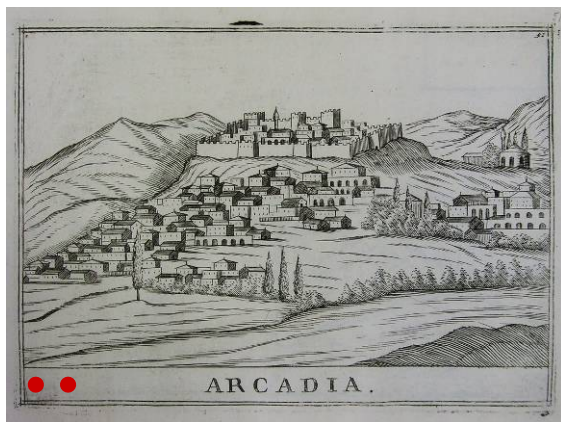

Ο χάρτης Grimani (περ. 1700).

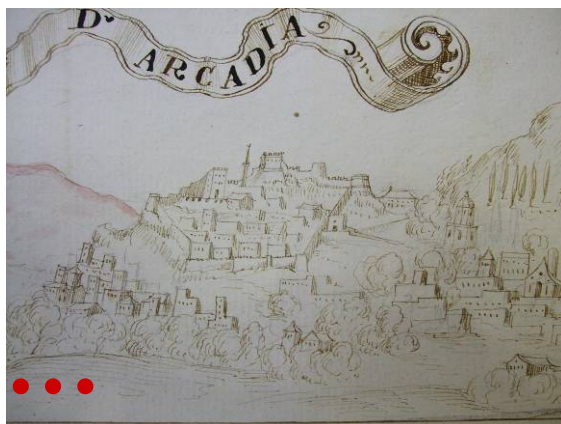

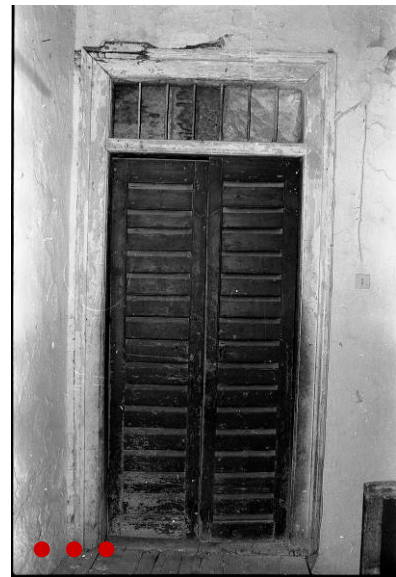
- Το τμήμα του χάρτη που δείχνει το κάστρο και την περιοχή του τζαμιού.

- ● Η απεικόνιση Coronelli (περ.1680).

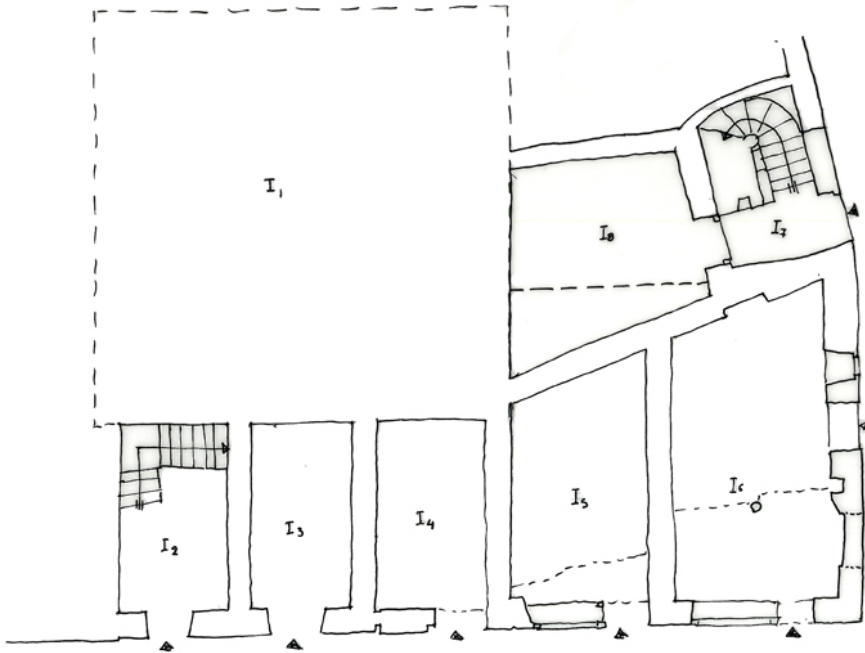
- ● ● Η απεικόνιση Grimani (περ. 1700).

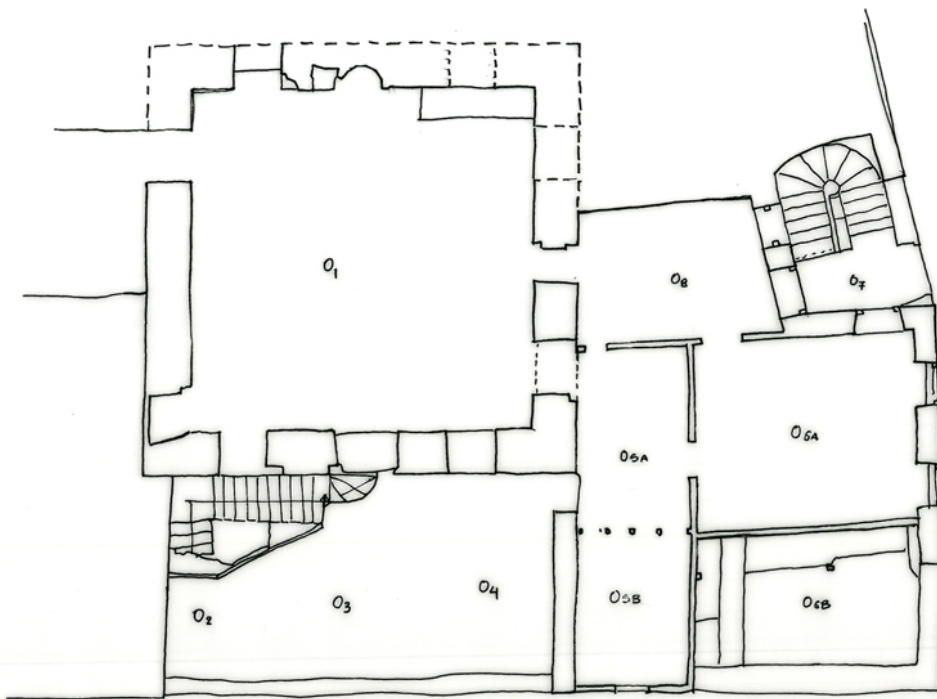

- Η οικία Κάμπρα στη δεκαετία του '80.
- ● Το παράσπιτο της κατοικίας στην αίθουσα προσευχής.
- ● ● Εσωτερική πόρτα της κατοικίας.

(φωτ. Κατερίνας Μανούσου – Ντέλλα)

Κάτοψη ισογείου

Κάτοψη ορόφου

- Όροφος, χώρος Ο7
- ● Όροφος, χώρος Ο6α
- ● ● Όροφος, χώρος Ο5α
- ● ● ● Ισόγειο, χώρος Ι5

Εσωτερική ΒΔ όψη αίθουσας προσευχής

Εσωτερική ΒΑ όψη αίθουσας προσευχής

Εσωτερική ΝΑ όψη αίθουσας προσευχής

Εσωτερική ΝΔ όψη αίθουσας προσευχής

Εξωτερική ΒΔ όψη αίθουσας προσευχής

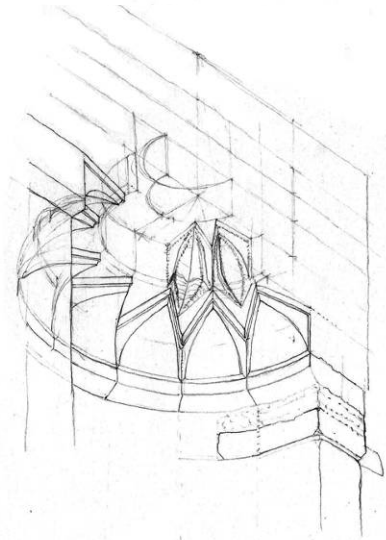
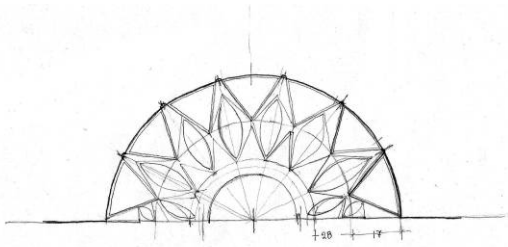
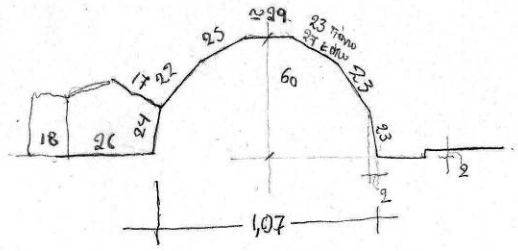
Νότιο ημιχώνιο

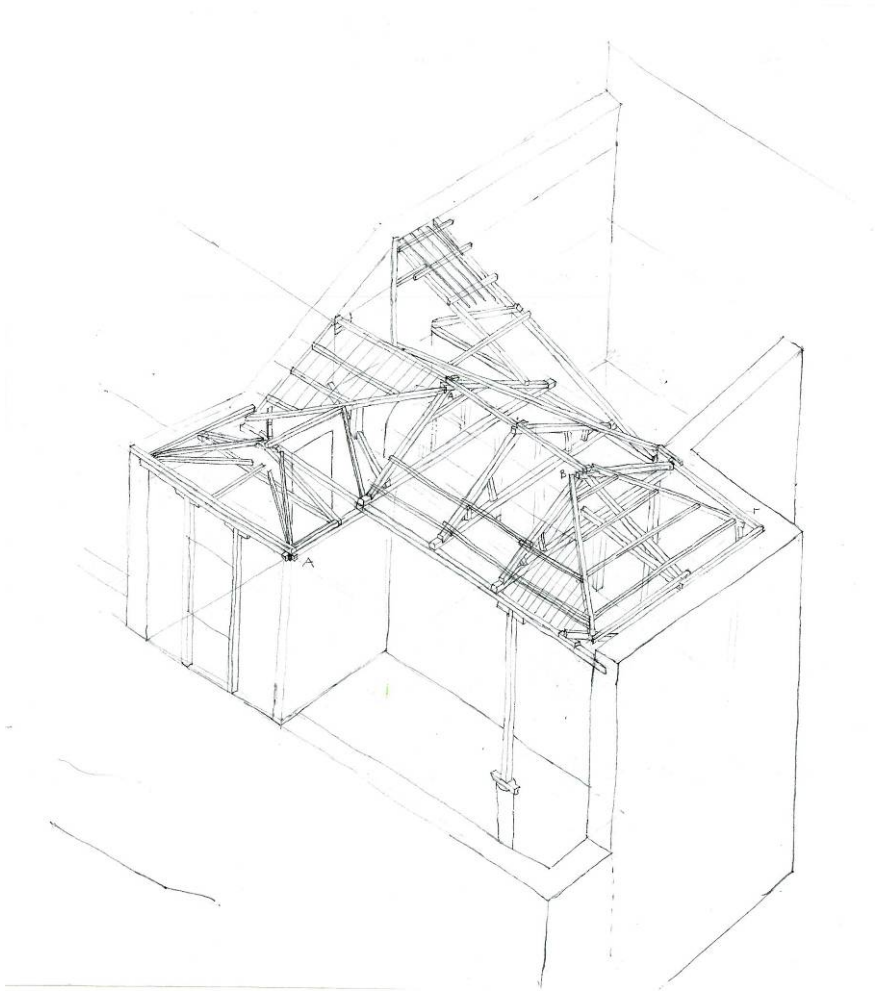
Εσωτερική τοιχοποιία σκάλας ανόδου

- Πόρτα της κατοικίας προσαρμοσμένη σε παράθυρο του τζαμιού
- ● Σωζόμενα τμήματα του οδοντωτού γείσου
- ● ● Συνδεσμολογία ξύλινης κατασκευής πρόσοψης
- ● ● ● Εσοχή της νότιας σκάλας στην παρακείμενη κατοικία

Το μικράμπι

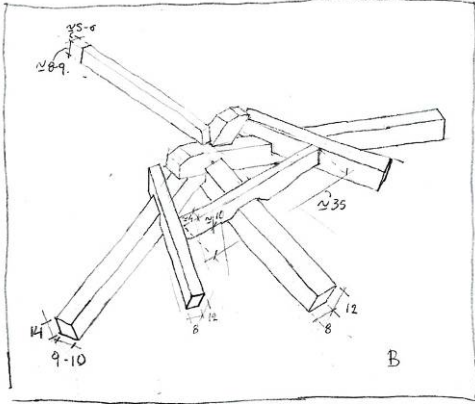
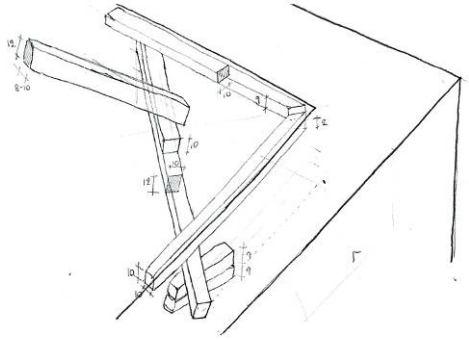

Αξονομετρικό της στέγης

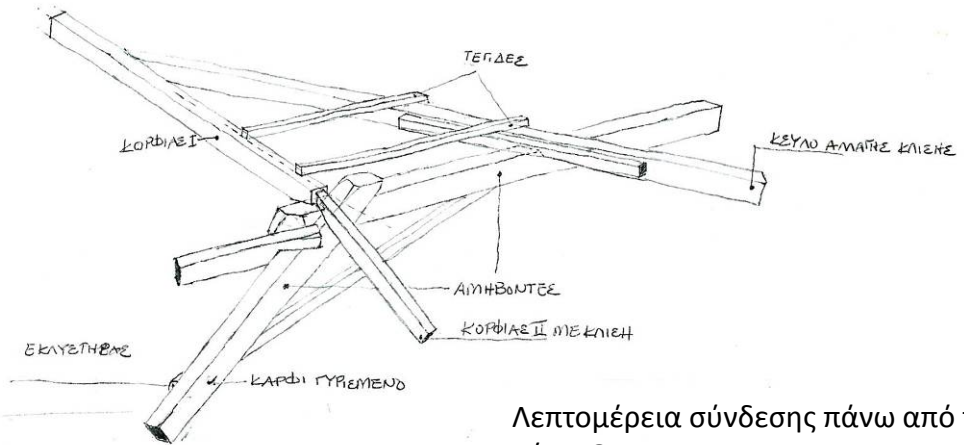

Αστοχία της στέγης

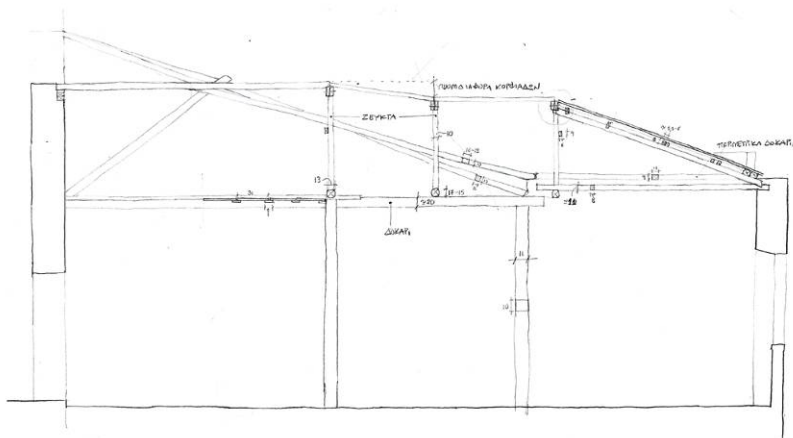
Λεπτομέρεια σύνδεσης της γωνίας

Λεπτομέρεια σύνδεσης των αμειβόντων και των μαχιάδων

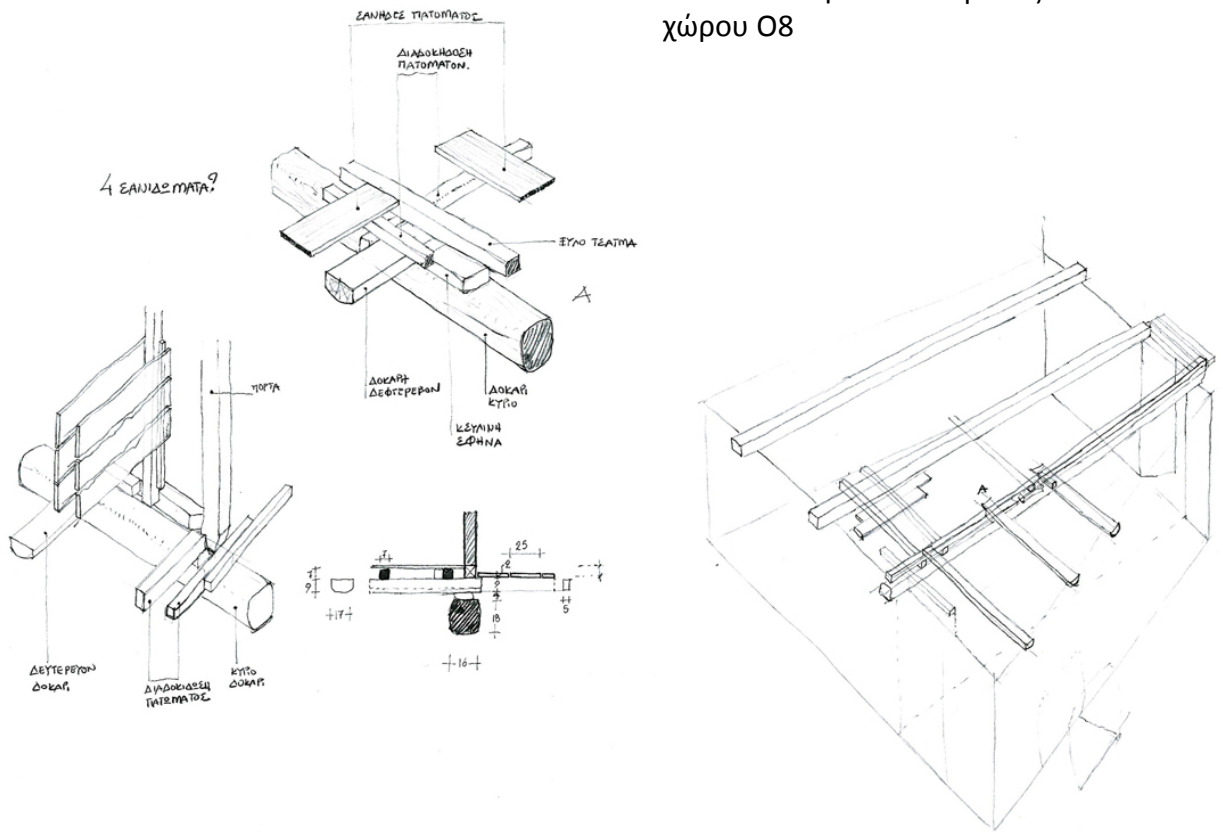
Λεπτομέρεια σύνδεσης πάνω από το χώρο Ο5α

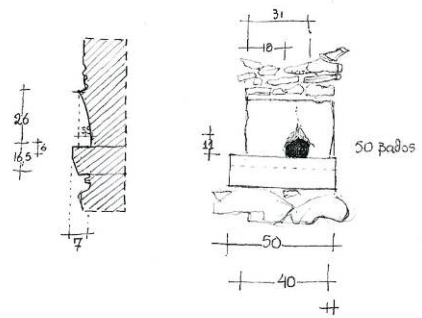
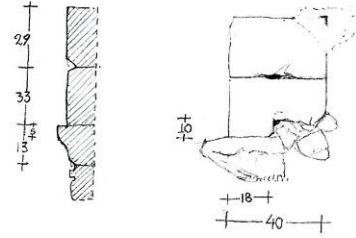

Τομή της στέγης στο μέσον

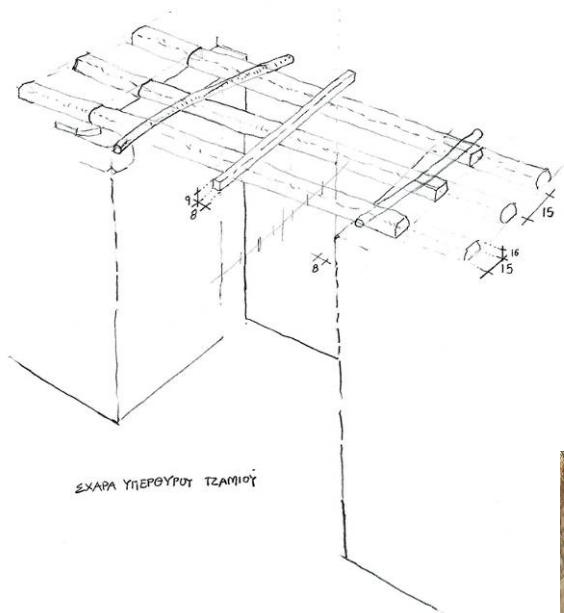

Η κατασκευή του πατώματος του χώρου Ο8

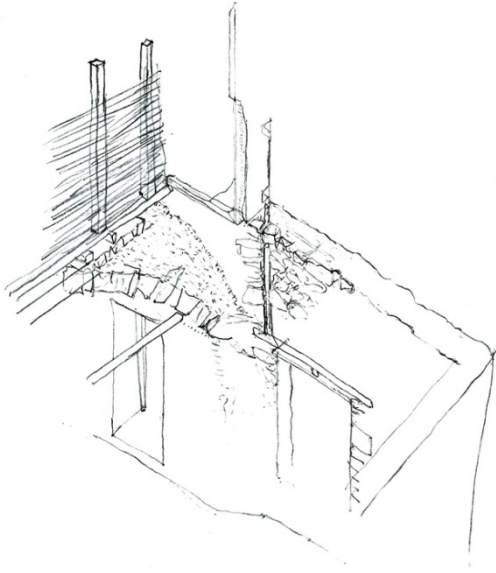

Τα δύο κεντρικά υφαψίδια της πρόσοψης

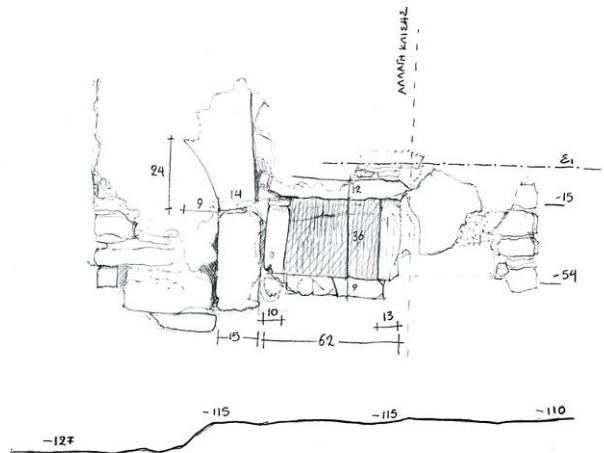

Αναπαράσταση της αρχικής κατασκευής του παραθύρου

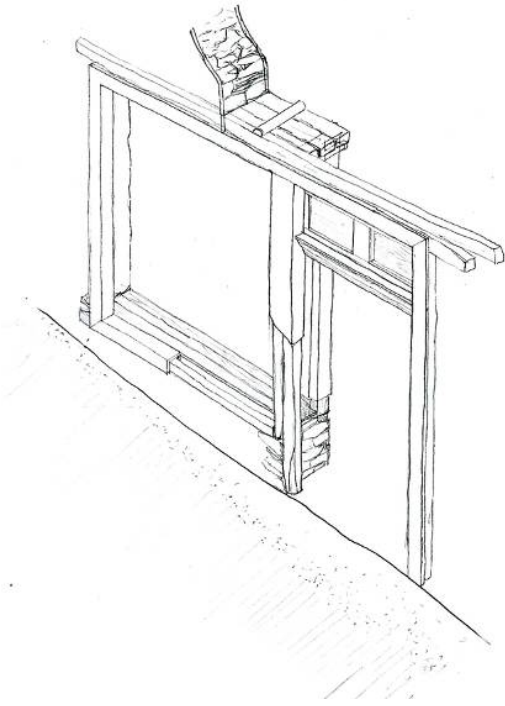

Στήριξη του θόλου στην επέκταση και στήριξη υποστηλωμάτων

Εσωτερικό ράφι στην αρχική κατασκευή

Η κατασκευή των προσόψεων των καταστημάτων του 19^{ου} αιώνα

- Η ρωγή της δυτικής γωνίας
- ● Η δυτική στήριξη της στέγης
- ● ● Μούχλα στην τοιχοποιία καταστήματος του ισογείου
- ● ● ● Αποδιοργανωμένος πεσσός ανατολικά του μιχράμπ